

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI
FAKULTA PEDAGOGICKÁ
KATEDRA HISTORIE

Sirotci, sirotčince a chudobince v Plzni
BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Kristýna Schováňková
Historie se zaměřením na vzdělávání

Vedoucí práce: PaedDr. Naděžda Morávková, Ph. D.

Plzeň, 2016

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

Plzeň, 1.6.2016

.....

Vlastnoruční podpis

Poděkování

Mé poděkování patří zejména vedoucí mé práce, PaedDr. Naděždě Morávkové, Ph. D., za její odborné vedení a cenné rady a velice ochotným dámám v badatelně Archivu města Plzně (Kateřina Fantová a Štěpánka Pfelegerová), které se mnou trávily letní odpoledne skenováním četných archiválií. Jmenovaným vděčím za jejich ochotu, vřelý přístup a flexibilitu, co se týče jiných než návštěvních hodin. Nemohu opomenout paní Mgr. Ludmilu Novotnou, která se mnou podnikla první krůčky na této dlouhé cestě.

Obsah

Úvod	3
1 Péče o děti	7
2 Péče o sirotky	8
2. 1 Spolky a instituce	8
2.1.1 Spolek pro podporu chudé české mládeže	9
2.1.2 Obecná kuchyně	10
2.1.3 České srdce, národní výbor pomocný v Plzni	10
2.1.4 OUL. Podpůrný spolek v Plzni	10
2.1.5 Spolek malobranských husitů v Plzni	11
2.1.6 Čechie. Spolek pro péči o sirotky a vdovy po čsl. legionářích města Plzně	11
2.1.7 Lidový spolek Život v Plzni	12
2.1.8 Československý červený kříž v Plzni	12
2.1.9 Útulak pro opuštěné děti	12
3 Sirotčinec	14
3.1 Chovanci a jejich život vně sirotčince	18
4 Péče o chudé	25
4.1 Sociální opatření	25
4.2 Organizace na podporu chudých	29
5 Tuláci, žebráci	35
6 Špitály	40
6. 1 Fungování veřejných zdravotnických služeb	40
7 Školy	42
8 Péče o postižené děti	44
Závěr	46
Summary	49
Seznam použité literatury a pramenů	50

Badatelna Archivu města Plzně	50
Literatura	51
Stati ve sbornících.....	53
Periodika	53
Internetové zdroje	53
Bakalářské a diplomové práce	53
Seznam příloh.....	55

Úvod

Definice slova rodina

Rodina. *Latinsky familia*. Svazek dvojice rodičů a jejich svobodných dětí. Takto popisuje rodinu Ottův slovník naučný.¹ Dnes možná jen pojem, přeci jen stále větší množství dětí dnes vyrůstá v rodinách složených pouze z jednoho rodiče. Jaký význam však mělo tohle slovo v 19. století?

Josef Výrost uvádí v knize „*Aplikovaná sociální psychologie*“ definici J. Odehnala: „Rodina je jakýmsi nejuniverzálnějším socializačním činitelem, který poskytuje jedinci identifikační vzory, seznamuje ho s předpokládaným chováním pro mužskou a ženskou roli. Učí jedince reagovat žádoucím způsobem v procesu interakce a umožňuje mu i praktické ověření získaných dovedností v rámci rodiny. Uplatňuje se jako regulátor chování jedince a poskytuje mu společensky žádoucí normy. Pod vlivem rodinného působení se vytváří postoje k personálnímu okolí, sobě samému i společnosti obecně.“²

Rodina je prostředím, kde dítě vyrůstá a je vychováváno. Poskytuje mu nenahraditelný pocit bezpečí, jistoty, emocionální stability a jako jediná ho dokáže akceptovat takového, jakým je. Jaké je to však pro ty, kteří takové štěstí neměli a vyrůstali bez rodičů? Jsme si vědomi, jaký dopad má takováto skutečnost na děti dnes. Co však znamenala ztráta rodičů pro dítě století nazpět?

Záměrem této práce je zmapovat právě tuto péči, která rodiče suplovala od konce 80. let 19. století až po konec první světové války v Plzni. Zjistit jakým způsobem byla tato péče nahrazována a jak bylo vše, co bylo městem nařízené, dodržováno. Projdeme alespoň některé z mnoha nadací a institucí, které postupně vznikaly a nezapomeneme zmínit ani péči o chudé, kteří jsou s tímto tématem samozřejmě také hluboce spjatí. Děti za chudé považovány nebyly, tento status byl přiřknut pouze dospělým, ale dětí se samozřejmě také týkal. Co vlastně vznikalo za útulky či chudobince a co město dělalo pro pomoc těchto osob?

S tématem společenského života je spjat i život za školní lavicí. Věřilo se totiž, že kdo chodí do školy, nemá čas na špatné mravy a chyby byly hledány zejména v tom, že dítě nedodržovalo školní docházku. Jak se ale chovali k dětem, které byly postižené v době, kdy teprve vznikaly pomocné školy a školy pro postižené?

¹ *Ottův slovník naučný*. Díl 21., R(Ř). Praha: J. Otto, 1904. 1072 s. Str. 877.

² SLAMĚNÍK, I., VÝROST, J. *Aplikovaná sociální psychologie I*. Praha: Portál, 1998. 383 s. Str. 304

Zdrojová banka k tomuto tématu se zdá být snad nekonečná. Působivé množství informací a přehledů o tom, jak se o jaké dítě daná instituce starala. Zda a kam bylo dítě převezeno. Proč se dostalo do sirotčince a jak o něj bylo postaráno. Co dostal na sebe, kolik dostal peněz. A jak se mu vedlo v jeho životě i po této ne zrovna příjemné životní etapě. Všechny tyto souhrny, informace, popisy běhu samotného sirotčince. Ba i spolků, ne jen institucí, je nezměrné množství. Všechny však často bývají pouze tabulkového typu. Jde o souhrny. Tabulka dětí zemřelých, dětí přijatých i odejitých. Děti, které přišli z Plzně či z okolí. Zdá se, že na vše mohla být tabulka. Naštěstí se ale objevuje i korespondence, která vše dělá tak trochu lidštější a hlavně snazší. Abychom pochopili tehdejší situaci, myšlení, jak s těmito lidmi bylo zacházeno.

Toto téma souhrnně pro oblast Plzně prozatím nebylo zpracováno žádným autorem. Můžeme najít mnoho publikací zaměřujících se na sociální péči, pěstounství, na sociální tematiku všeobecně. Ale jde o publikace celostátního měřítka. Popřípadě zaměřené na oblast Prahy. Soudobé polemizace na toto téma vedla např. Marie Červinková (roz. Riegrová). Z moderních autorů, mohu uvést Dagmar Gregorovou, která se zaměřila na Plzeň, a její bakalářskou práci „*Názory sociálních pracovníků v Plzni na změny pěstounské péče vyplývající z novelizace zákona o sociálně-právní ochraně dětí*“. Nebo autorku Martinu Halířovou a její dílo „*Sociální patologie a ochrana dětství od dob osvicenství do roku 1914*“. Na spolky v Plzni se zaměřila jiná studentka Západočeské univerzity, Lucie Skalová a její „*Ženské spolky a kluby v západočeském kraji*“. Péči o postižené se například zabýval J. Zeman (dílo *Dějiny péče o slabomyslné*), J. Chlup (dílo *Péče o vadné*), J. Hříbal (dílo *Masarykův léčebný ústav pro zmrzačené v Plzni 1920-1926*), M. Hronová (dílo *Přehled vývoje péče o tělesně postižené v našich zemích do r. 1945*). Nejvíce zdrojů nalezneme však v neucelené formě, tedy v původních spisech a korespondenci, v badatelně Archivu města Plzně.

Záměrem této práce je analýza dostupných zdrojů, dojít k interpretaci toho, jak se město staralo o své děti a chudé v námi vymezené době. A zároveň nastínit situaci čtenáři, aby bylo téma přístupnější i širšímu okolí. Spolků, nadací a fondů vznikalo na území České republiky nespočet. Literatura se však příliš nesoustředila na oblast západočeskou, a proto bude mým cílem čtenáře o toto téma obohatit. Úkolem této práce je tedy ukázat nástin toho, kam se děti mohly uchýlit, co musely splňovat. Kde žily, v jakých podmínkách a jaké byly náklady na takovéto instituce, či kdo je řídil. Stejně tak u dospělých, kteří podléhali ztrátě zaměstnání, nedostatku příjmů a chudobě. To však pouze okrajově.

Strukturou této práce je tedy analýza, interpretace a následná komparace textů v důsledku vytvářejících se úskalí pravdivosti jednotlivých pramenů. Nejen proto, že zdrojů bylo četné množství, se tento problém často opakoval. Docházelo k odlišným datacím u různých zdrojů, mnohdy byly chybně uváděny adresy přesídlení námi sledovaných institucí a také přikrášlování situací pracovníků sirotčince. Texty, u kterých nebylo možné ověřit, zda byly pravdivé, pokud si u různých pramenů protiřečily, nebyly v práci zmíněny. Směrodatným bylo vždy rozhodnutí a posudek města. Datace, korespondence a rozsudky rady města vždy obsahovaly nejobjektivnější a nejpřesnější náhled spolu se svědčením od více svědků.

Abstrakt: Práce je analýzou dostupných pramenů péče o potřebné v Plzni v průběhu konce 18. a počátku 19. století do první světové války. Ústředním tématem jsou sirotci, méně podrobněji je zmíněna chudina. Jen drobnou zmínkou i invalidní, kteří v Plzni pobývali. Jsou zohledněny nadace, fondy a spolky vzniklé svépomocí či za přispění města Plzně. Dále zdravotní péče a její zásluhy. Práce se věnuje zejména zobrazením úhlu pohledu na tyto strádající a snaží se, aby čtenář pochopil, že na tuto vrstvu obyvatel nelze nahlížet jen jako na čísla v tabulkách. Naráží na důležitý společenský problém ztráty morálky, obecného chaosu a zneužívání dětí k žebrotě. Dále také to, že v této době žebrání nebylo hanbou, ale běžným přivýdělkem lidí, kteří byli odkázáni jen na sezónní práci. Jednotlivé kapitoly jsou obohaceny o různé příběhy z kartonů Archivu města Plzně.

Abstract: This work is an analysis of available sources which describe the social care in Pilsen during the end of 18th century and in the beginning of 19th century till the 1 WW. It is focused mainly on orphans, less on poor ones and disabled people who lived in Pilsen. We will focus also on foundations, funds and associations which were arised self-help or with assist of the town Pilsen. Another issue of this work was health care for the Poor. I also mentioned Remedial Schools and bases thanks to which they work. This work is mainly focused on point of view at these suffering people and is trying to make the reader understand that it is impossible to describe them just as numbers in listings. It is reflecting an important social problem of morality loss, chaos at general and abuse of children to begging. The next thing important to say is, that century ago, there was no shame for begging at all such it is nowadays. It was common way to earn money for people who were left just for seasonal work. Each chapter is enriched of stories from The Cardboards from the Archives of the City of Pilsen.

Klíčová slova: sociální péče, chudina, sirotci, sirotčince, žebráci, tuláci, pomocná škola, zdravotní péče, špitál

Keywords: Social Care, the Poor, Orphans, Orphanage, Beggars, Wanderers, Remedial School, Health Care, Hospital

1 Péče o děti

S 19. stoletím se mění životní prostředí lidí. Nároky na pohodlí a životní úroveň. Zvyšuje se informovanost (noviny aj.), zlepšuje se lékařská péče. Která přesto nedokáže zcela vypudit některé nemoci sužující děti a způsobující dětskou úmrtnost. Například pravé neštovice úplně vymizely až ve 20. století. Krom této nemoci děti trpěly i na jiné, na které lék stále nebyl, např. cholera, tyfus, záškrt, černý kašel, spála a nejobávanější tuberkulóza.³ Bohužel přes všechny snahy a vylepšení tohoto století, nelze popírat, že stále docházelo k různým útrapám. Miloslav Bělohlávek úsměvně dává vše za vinu tehdejšímu společenskému řádu, kapitalismu.⁴ Pravdou však zůstává, že valná většina se ocitala na sociálním dně, vlastním bankrotu. Prodlužuje se věk dětí ve školách. Dětství se prodlužuje. A s tím i náklady na uživení takového dítěte. Rodiny proto často volí raději možnost méně dětí, aby vše zvládli poplatit a nezůstali bez domova. Od osmdesátých let 19. století dochází k nárůstu zásahů měšťanstva do života nižších vrstev za účelem napravit dělnické rodiny k obrazu měšťanského ideálu rodinného života.⁵

Zatímco v 18. století byla lenost považována za neřest a bylo v úmyslu všech tuto neřest vymýtit. Ztráta zaměstnání a neschopnost si nějakou najít si z pohledu osvícenců způsobil člověk sám svojí nepříčinností. Otázku nezaměstnanosti řešil prvně až říšský domovský zákon z 3. 12. 1863 ř. z. č. 105. Ten určil, že ti, kteří žádají o podporu, ač jsou práce schopní, mají být k práci přivedeni, třeba donucovacími prostředky.⁶ Teprve koncem 19. století ve městech vznikají stravovny⁷ a zprostředkovatelný práce pomáhající chudým vstát opět na nohy. Zásadní změna v péči přichází až ve 20. století, kdy stát uznal potřebu podpory. Neví se však, zda byla tato změna zrealizována nebo ne. Vrátime-li se zpět do současnosti, uvidíme, že město Plzeň se samo snaží připomínat své úspěchy a snahy z tehdejší doby. Radniční listy města Plzně vydaly roku 2014 oslavný článek připomínající mnohá významná výročí, a dokazující, že sociální služby zdaleka nejsou pouze novodobou nutností. V březnu 2014 to bylo přesně 90 let, kdy došlo ke sjednocení sociálních služeb ve městě. 125 let ode dne, kdy 4. února 1889 začal v Plzni působit *Spolek pro stravování chudé školní*

³ HALÍŘOVÁ, Martina. *Sociální patologie a ochrana dětství od dob osvícenství do roku 1914*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2012. 282 s. Str. 77.

⁴ BĚLOHLÁVEK, Miloslav. *Státní oblastní archiv Plzeň: Průvodce po fondech a sbírkách*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1987. 476 s. Str. 305.

⁵ HALÍŘOVÁ, Martina. *Sociální patologie a ochrana dětství od dob osvícenství do roku 1914*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2012. 282 s. Str. 70.

⁶ Tamtéž, str. 98.

⁷ Vznikaly na základě zákona ze dne 29. 4. 1895 č. 38 z. z. Zaměřovaly se na chudé, byly zřizovány okresy a měly být bojovníkem proti žebrotě a tuláctví.

mládeže. Jehož cílem bylo chudým, v zimě zejména, poskytovat jídlo. Zdarma. Připomíná ošacovací akce, vánoční nadílky aj. dobročinné akce města.⁸ Tato práce má však odkrýt více, než funkci jednoho spolku.

2 Péče o sirotky

V následující kapitole se budeme hlouběji zabývat spolky, fondy a nadacemi. Vzhledem k tomu, že značná část z nich podporovala nejen osiřelé, ale i chudé, budou se prolínat dvě různá témata. Dělnická Plzeň tehdejší doby se snažila o ochranu i povznesení obyvatelstva ve svém městě. Byla zde tedy hojná dobrovolná péče soukromá i ze strany města. Pečovalo se o chudé, choré, mládež, nezaměstnané i bezdomovce. Soukromou dobrovolnou péčí nemíním pouze peněžitou podporu a veřejné sbírky, ale i poskytování místností, otopu a světla. Veškerá sociální péče tak spočívala na bedrech jednotlivých úředníků po úradech, jen chudinský úřad byl vyčleněný mimo. Zaobíral se nejen chudými, ale i nezaměstnanými a mládeží. Působnost úřadu tak neměla pouze chudinskou povahu.

2. 1 Spolky a instituce

Péče o mládež byla také podporována jednotlivými školami a tělocvičnými spolky. Nejen, že podporovali děti po tělesné a mravní stránce, dále je šatili, stravovali, ale byli s nimi hlavně v době svátků, zejména Vánoc. Bohužel o těchto spolcích mnoho zdrojů neexistuje. Všechny informují o cíli a významu daného spolku. Nejsou však nikterak detailní a spíše se totožné informace přepisují z autora na autora. Různé podpůrné a dobročinné spolky pro sociálně slabší a sirotky v Plzni (i jinde po celé republice) vznikaly za účelem chránit děti před nebezpečím, které jim hrozilo z jednání nebo opomenutí dospělých, například před zanedbáním výchovy, zneužitím moci otcovské, nemírným trestáním, tedy tělesným nepřiměřeným trestům. V roce 1906 najdeme u nás v republice na 26 spolků tohoto druhu. Byly zakládány vesměs po roce 1902, kdy vznikl ve Frýdlantu spolek, jímž se ostatní inspirovali.⁹ Tato pomoc však nikdy nebyla dostačující, stát ani jednotlivé podniky se totiž víceméně neangažovali. Projdeme tedy alespoň částečný náhled do organizací, které vznikaly buď svépomocí, nebo za podpory jiných organizací, někdy i politických stran. Na počátku je u některých uvedena doba trvání spolku a následně jeho zaměření či cíle. Některé vznikaly i

⁸ Organizované sociální služby v Plzni mají bohatou historii. *Radniční listy*. Březen 2014, ročník XIX., str. 5.

⁹ *Chudinství v království českém na počátku XX. století*. Svazek XIII. Praha: Knihtiskárna Zmatlík a Palička, 1908. 404 s. Str. 126.

mimo dobu, kterou jsme si vymezili v této práci, stále je ale důležité si je připomenout. Zmíňme si tedy některé již na počátku.

- a) *Krejcarový spolek*. Založen roku 1879. Působnost: ošacení, školní pomůcky pro školáky.
- b) *Spolek pro podporu chudé české mládeže*. Založen roku 1894. Zřídili Jesle a Feriální osady.
- c) *Polévkový ústav Obecné kuchyně*. Rok založení neuveden. Zaměřen na stravování.
- d) *Odbočka čs. Červeného kříže*. Založena roku 1919. Zajímala se hlavně o zdraví mládeže.¹⁰

Z následujících bychom se měli zastavit zejména u *Spolku pro podporu chudé české mládeže*. A to pro jeho význam a snahy, které převyšovaly všechny ostatní spolky. Uvedeme i další, často však vznikaly až následně po 1. světové válce.

2.1.1 Spolek pro podporu chudé české mládeže

Od roku 1894, tedy před více než 120 lety, začal ve městě působit Spolek pro podporu chudé české mládeže. Na podnět tohoto spolku vznikalo postupně několik institucí, které si následně projdeme. Nejprve takzvaná *dětská útulna*, nazývaná *Jesle*, byla založena roku 1902 nejen Spolkem pro podporu chudé české mládeže, ale také *Českou jednotou paní a dívek v Plzni*¹¹. Přijímány byly děti v rozmezí 4 týdnů až 4 let. O několik let později, v roce 1923 byly Jesle rozšířeny o *noční útulek*. V tomto ohledu, stejně jako v jiných, se ukazuje štedrost města, které poskytlo pro tento účel spolku bezplatně místnosti. Ty však postupně přestávaly pro svůj účel postačovat. Dalším počinem tohoto spolku byly feriální osady. Ty pečovaly o prázdninové zážitky dětí, jsou spojovány s loutkovým divadlem, které bylo provozováno mnoho let a mělo dokonce uměleckou pověst. Nejen v míru, i za války byly účelně organizovány různé družiny. Iniciativou tohoto spolku vznikl i 3. a 4. výše zmíněný spolek. Tedy *Polévkový ústav* a *Odbočka československého Červeného kříže*, která od doby svého vzniku suplovala rodinné zázemí pro děti. Zajišťovala dětem šatstvo a potraviny. Finančně podporovala i návštěvy dětí u dentistů a 1924 financovala vznik ozdravovny v Manětíně.¹²

¹⁰ *Město Plzeň: Přehled složení a činnosti obecní správy za léta 1919-1924*. Plzeň: Dělnické družstvo tiskárenské v Plzni, 1925. 532 s. Str. 258.

¹¹ *Česká jednota paní a dívek*. Spolek založený roku 1886. Cílem bylo pečovat o vzdělávání žen a dobročinná činnost. Ženy zde pořádaly různé přednášky, kurzy a finanční sbírky pro chudé. Své členky vítala na rozdíl od jiných spolků bez rozdílu společenských vrstev.

¹² Organizované sociální služby v Plzni mají bohatou historii. *Radniční listy*. Březen 2014, ročník XIX., str. 5.

2.1.2 Obecná kuchyně

Pokud řešíme potravu pro děti, nelze se nezmínit o *Obecné kuchyni*. Obecnou kuchyni zřídil a udržoval v Plzni spolek založený roku 1890 několika plzeňskými občany. Ti si dali za úkol poskytovat chudým, hlavně žactvu a dělnictvu, vydatné obědy. Buď zcela zdarma či za nepatrný peníz. Příkladný *Polévkový ústav* poskytoval chudé školní mládeži v zimním období zdarma polévku a chléb.¹³

V pramenech Studijní a vědecké knihovny Plzeňského kraje i Archivu města Plzně se všemožně dočítáme v různých spisech města, nejen prostřednictvím expresivních výrazů, jak pyšné je město na svou schopnost potřebným pomáhat. Přečtěme si proto nakonec úryvek shrnující tehdejší situaci ze Zprávy jednatelské, z roku 1917. „Zásluhou prvního spolku (*pozn. Spolek pro podporu chudé české mládeže*) je v Plzni postaráno o vysílání dětí do feriálních osad, máme výborně vedenou Obecnou kuchyni, jež zvláště za doby války plně se osvědčila a je hledaným útočištěm dělnictva i žactva, máme i polévkový ústav, jenž chudým dětem obecných a měšťanských škol, pokud to bylo možno, poskytoval alespoň polévku a skývu chleba, máme i učňovské besídky pro dorost živnostenský i obchodnický.“¹⁴

2.1.3 České srdce, národní výbor pomocný v Plzni

Fungující v letech 1917-1919. Tento spolek kumuloval peněžité i naturální dary, které dělil mezi potřebné. Zejména děti trpící hladem a bídou na konci první světové války. Oděv, boty a stravu opatrovali zcela samostatně. Organizovali i prázdninové útulky, které navštívilo rok od založení na 80 000 plzeňských dětí.¹⁵ Roku 1919, kdy docházelo k vyrovnávání situace, již nebyla činnost spolku tak akutní, ochabovala, až zanikl spolek zcela.

2.1.4 OUL. Podpůrný spolek v Plzni

Bělohávek uvádí datum založení rok 1944, konec spolku roku 1958. OUL neboli organizace pro podporu neslyšících (hluchoněmých) byla zlikvidována čtrnáct let po svém založení. Při zkoumání více zdrojů však můžeme narazit na odlišné informace uváděné nejen na webových stránkách *Spolku neslyšících Plzeň*.¹⁶ Spolek sám uvádí, že vznikl OUL roku 1916, na popud hluchoněmého Jana Zacha z Nových Syrovic na Moravě, který díky pobytu

¹³ KRŽÍŽ, František. *Město Plzeň: přehled složení a činnosti obecní správy za léta 1925-1928*. Plzeň: Město Plzeň, 1929. 615 s. Str. 367.

¹⁴ *Zpráva jednatelská a pokladní za rok 1915 a 1916, podaná ve valné schůzi dne 17. února 1917*. Plzeň: Okresní komise pro ochranu dětí a péči o mládež, 1917. 22 s. Str. 3.

¹⁵ Tamtéž.

¹⁶ *Spolek neslyšících Plzeň – Historie* [online]. Dostupné z: < <http://www.spolek-neslysicich-plzen.wz.cz/historie.html> >. [cit. 2015-05-20].

v Praze, kde se dostal do kontaktu obdobného spolku,¹⁷ snadno mohl zavést v Plzni po vzoru Prahy spolek totožný. Dále uvádí, že spolek, ač pod jiným jménem, existuje doposud. Jsou hrdí na svou současnou rozmanitost, ať už provádění psycho-rehabilitačních pobytů a hlavně zajišťování tlumočnických služeb včetně sociálního poradenství. Brzy budou slavit sté výročí. V době vzniku spolku neexistoval ještě pojem neslyšící, ale hluchoněmý. Po roce 1910 žilo v Plzni celkem 22 osob, které byly nahlášeny jako hluchoněmé. Scházeli se vždy v neděli dopoledne ve vinárně tehdejšího Anglického dvora na Palackého náměstí. Největším průlomem v edukaci a podpoře takto postižených jedinců v Plzni byl právě příchod Jana Zacha, který se sem roku 1915 přestěhoval z Prahy.

2.1.5 Spolek malobranských husitů v Plzni

1895-1950. Spolek podporující chudé české mladistvé, se sídlem na dnešním Severním předměstí (Roudná). Spolupracoval s obchodními spolky jako Lidumilem, Rájem a Přemyslem a konal i veřejné sbírky, máje atd.¹⁸ Aktivní byl až do roku 1941 a o devět let později se definitivně rozpustil. V plzeňském archivu máme k nahlédnutí i knihu zápisů schůzí. Dále rodné, oddací, úmrtní listy a vysvědčení aj.

2.1.6 Čechie. Spolek pro péči o sirotky a vdovy po čsl. legionářích města Plzně

1919-1939. Tento spolek byl založen dne 11. dubna 1919. Mylně byli považováni členi tohoto spolku dlouho za členy sociálně demokratické strany, a to protože se jeho členové titulovali občané. Až koncem 30. let byl tento pozdrav nahrazen „bratrem“.¹⁹ Samostatná akce žen pro návrat legionářů, která po ukončení tohoto cíle, tedy dva roky po založení přešla ve spolek podpůrný. Činnost byla za okupace zastavena a obnovena až po skončení druhé světové války. V roce 1948 se spolek zapojil do Svazu bojovníků za svobodu.²⁰

Přesná citace zápisu schůze, konané dne 2. prosince 1919, nám udělá menší náhled na obsah těchto schůzí. „Předsedkyní se stala paní Kučerová. Hlavní bod programu tvořila vánoční nadílka, která měla být poskytnuta dětem československých legionářů. Slova se ujaly tři ženy, paní Rykovská vyslovila slova na pomoc dětem, které potřebovaly ušít šaty a nechat udělat boty. Další ženou, jež vystoupila, byla paní Malcová, která shledávala za podstatné,

¹⁷ Spolek hluchoněmých v Praze existoval již od roku 1868.

¹⁸ BĚLOHLÁVEK, Miloslav. *Státní oblastní archiv Plzeň: Průvodce po fondech a sbírkách*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1987. 476 s. Str. 306.

¹⁹ BĚLOHLÁVEK, Miloslav: *Inventář Čechie, spolek pro péči o sirotky a vdovy po čs. legionářích města Plzně, 1919 – 1939*. Plzeň, 1964. str. 7.

²⁰ Tamtéž, str. 319.

zeptat se přímo rodičů, co děti nutně potřebovaly. Poslední žena, jež se ujala slova, byla přímo předsedkyně pí Kučerová. Ta podotkla, že děti potřebovaly hlavně ošacení. Konečný výrok spolku, jenž byl jednohlasně schválen, zněl, že děti potřebovaly věci, nikoli peníze. Dále spolek ustanovil částku na vánoční nadílku, která činila obnos ve výši 10. 000 Kč. Členka paní Vaučová se měla ujmout činnosti ohledně sepsání jmen z přihlášek a adres dětí pro vánoční nadílku. Předsedkyně pí Kučerová sepsala prohlášení do novin a dne 3. prosince 1919 jej odnesla do redakce. Dne 16. prosince 1919 se začalo na obuvi dělat, za přítomnosti výboru a devíti obuvnických mistrů. Celkové náklady byly sečteny dne 28. prosince 1919 za účasti členů strany, jejichž konečný výsledek činil 12. 101, 45 Kč, spolek měl k dispozici 17. 409 Kč.²¹

2.1.7 Lidový spolek Život v Plzni

1930-1949. Spolek zaměřený zejména na nemocné dělníky a jejich rodiny. Měl zřizovat ozdravovny a dohlížet na zlepšení sociální situace dělnické třídy. Ovlivňoval ho silný vliv sociální demokracie. Šlo o značně bohatý spolek, vlastnili například Habermannovu ozdravovnu v Letinech u Blovic s 243 ha lesa.²²

2.1.8 Československý červený kříž v Plzni

1933-1975. Jakožto zdravotnická organizace se červený kříž zajímal hlavně o zdravotní osvětu obyvatelstva po pohromách a katastrofách. V Československé republice fungoval již od roku 1863, ustaven byl ale mnohem déle, a to roku 1919. V Plzni jeho vznik datujeme do třicátých let 20. století. Poměrná část spisů byla roku 1939 skartována, nedochovalo se nám toho tedy mnoho.²³ Po roce 1945 písemnostem nebyla věnována taková péče a další ze spisů o sociální pomoci byly skartovány.

2.1.9 Útulek pro opuštěné děti

Útulek byl vybudován roku 1917 a jeho hlavní funkcí bylo postarat se o děti postižené válkou. V září 1924 byl i se svými 13 chovanci přesunut do budovy zaopatřovacího ústavu. Chovanci navštěvovali národní i střední školy. A protože po ukončení války tvořila ty samé funkce jako městský sirotčinec, byly tyto ústavy propojeny. 3. listopadu 1926 nastalo ono sloučení a útulna tak po téměř 10 letech svého fungování zanikla. Přešlo celkem 35 chovanců.

²¹ SKALOVÁ, Lucie. *Ženské spolky a kluby v západočeském kraj*. Plzeň, 2012. 72 s. Bakalářská práce na Filozofické fakultě Západočeské univerzity v Plzni na katedře Historických věd. Vedoucí bakalářské práce Mgr. Václav Fronk, Ph. D. Str. 27.

²² BĚLOHLÁVEK, Miloslav. *Státní oblastní archiv Plzeň: Průvodce po fondech a sbírkách*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1987. 476 s. Str. 306.

²³ Tamtéž, str. 307.

Děti mladší 2 let byly vychovávány v Jeslích, mezi 2 a 15 lety, následně byly vychovány v útulně. Každý chovanec byl členem Sokola, byl jim kontrolován prospěch a byla jim zřízena zahrada na cvičení. Ubytovány byly i děti např. z Vídně.

Obec nepodporovala chudé tedy jen skrz sirotčince a chudobince, postupně se utvářelo mnoho rozličných nadací a fondů dlouhodobějšího charakteru. Jejich pomocí bylo různým žadatelům kladně odpovídáno na jejich potřeby. Roku 1927 městský úřad spravoval dokonce na 54 chudinských nadací, spolků a fondů.²⁴

Jmenovitě hovořím o *Nadaci Elišky Herzové, studijní nadaci P. Jakuba de Sancto, studentské nadaci P. Floriany Schinko, chudinské nadaci MUDr. Františka Škody, nadaci Jindřicha Mikoleckého, chudinské nadaci Vilemíny Fodermayerové* a dalších.²⁵ Každá z nich měla své specifické uplatnění, či zaměření. Chudinská nadace Vilemíny Fodermayerové, například upřednostňovala podporu vdovám v Plzni. Spolky i nadace byly z Plzně a podporovaly víceméně jen občany svého města. O ostatních nadacích budeme mluvit i později.²⁶

Po nadacích nemohu nezmínit fondy, které obec také spravovala. Jsou to tedy následující. *Fond pro pozůstalé po padlých vojínech do Plzně příslušných*, ke kterému příslušely všechny drobné fondy válečných invalidů a pro rodiny padlých. Z fondu se zasílaly podpory na zvláštní žádosti až do úplného vyčerpání. *Fond Měšťanského chudobince sv. Máří Magdaleny*, který pravidelně posílal internistům a externistům ústavu peníze. Nebo *Fond sv. Martina*, který podporoval 10 chudých stálým příspěvkem. Dále fungovaly následující: *Fond Petra Houšky, Fond Jana Rychtaříka, Fond pro pozůstalé po čs. legionářích, Fond útulny pro rodičky v Plzni, Fond městského sirotčince, Fond ústavu chudých, Pikův fond pro podporu sociální péče v Plzni*.²⁷

Ustavičnou snahu města o zlepšení situace chudých dokládá i rok 1903, kdy byla obcí zřízena *Pokladna pro místní chudé*. Šlo o zvláštní fond, který měl v Plzni zamezit žebrotě. Což bylo samozřejmě celoplošně nemožné, pravidelnými příspěvky však poskytovali podporu mnohým chudým. Podporovali asi 400 osob stálými čtvrtletními příspěvky.

²⁴ KRŽÍŽ, František. *Město Plzeň: přehled složení a činnosti obecní správy za léta 1925-1928*. Plzeň: Město Plzeň, 1929. 615 s. Str. 362.

²⁵ *Zpráva obce král. města Plzně o činnosti správy obecní od roku 1897*. Plzeň: Nakladatelství obce Plzeňské, 1900. 579 s. Str. 437.

²⁶ Tamtéž, str. 438.

²⁷ KRŽÍŽ, František. *Město Plzeň: přehled složení a činnosti obecní správy za léta 1925-1928*. Plzeň: Město Plzeň, 1929. 615 s. Str. 364.

Městský úřad sociální péče začal fungovat až s vybudováním *Domu sociální a zdravotní péče* v Otakarových sadech. Tato stavba byla zahájena bohužel až v době po našem zájmu, v prosinci 1923. A to s rozpočtem 2 750 000 Kč. Plány na využití spočívaly v existenci jednotlivých úřadů a korporací (*Úřad sociální péče, úřad pro válečné poškozence, poradna pro volbu povolání, Okresní péče o mládež, chudinské úřady, chemická a bakteriologická laboratoř, úřady zdravotnické, hřbitovní kancelář, úřadovny dorostu, Amerického červeného kříže, zubní ambulatorium, ochrana matek a kojenců, dispenzář plicních a kožních chorob*). A jak vlastně vypadaly náklady na vedení takové sociální péče? V příloze č. 3 nabízím tabulku obsahující detailní přehled. Pro ukázkou byl použit rok 1925. Z uvedeného výčtu jasně vidíme, že potřeby byly mnohem vyšší, než kolik město přispívalo. Právě z tohoto důvodu byla funkce dalších projektů, organizací, nadací a sbírek nezbytná. Schodek byl totiž téměř 80%.

3 Sirotčinec

Dostáváme se k nejdůležitější části této práce. Plzeňskému sirotčinci. Koncem osmdesátých let 19. století byla péče o chudé, nemajetné a osiřelé již na vyšší úrovni. V Plzni se nacházely chudinské ústavy obecní jako Měšťanský chudobinec sv. Máří Magdaleny v Plzni, Chudinský fond sv. Martina v Plzni a Městský sirotčinec. Není možné hovořit jen o jednom z témat, vždyť chudoba a děti bez rodičů jsou témata, která spolu úzce souvisí. Začneme však poslední a pro tuto práci nejdůležitější organizací, sirotčincem. V průběhu se k měšťanskému chudobinci a chudinskému fondu ještě vrátíme.

Městský sirotčinec, jakožto první a nejstarší ústav péče o mládež v Plzni, zaslouží samotnou kapitolu, ne-li celou práci. Sirotčinec byl založen usnesením obecního zastupitelstva 28. února 1879 na oslavu stříbrné svatby císaře. Ve fungující instituci vyrostl až v následujících letech, přesněji roku 1883. Do roku 1883 pečovala Plzeň o výchování chudých sirotků, opuštěných dětí, ošetřováním soukromníky a udělovalo dary, podpory, na jejich výchování. Způsob této výchovy nejen, že nepokrýval skutečnou potřebu, ale nijak se ani neosvědčil. Jen velmi zřídka se podařilo dítě předat do rodiny, která by se ho zodpovědně ujala a brala ho jako své. Proto se jednomyslně město usneslo na zřízení sirotčince, na jehož založení se mimo jiné významně podílel i František Částka.²⁸ Za počátek fungování můžeme považovat 28. únor 1883, kdy získal své zázemí v podobě sídla v domě kongregace školních

²⁸ *František Částek (1833-1915)*, ředitel plzeňské vyšší reálky, člen obecního zastupitelstva, okresní školní inspektor.

sester de Notre Dame č. p. 402, v Otakarových sadech. Vezmeme-li v potaz, jak velká oblast se Plzně týká, je s podivem, že se v ústavu roku 1883 nacházelo pouze devět dětí. Několik let po svém vzniku, tedy roku 1889, vzrostl počet chovanců sirotčince a prostory začaly být pro děti stísněné. Přibylo 12 dětí, bylo zde tedy již 22 dětí, z toho 13 chlapců a 9 dívek.²⁹ Stalo se tedy nutností, aby byly dosavadní místnosti rozšířeny. Byl to však běh na dlouhou trať. Uvažovalo se nejprve o přístavbě nové ústavní budovy, nakonec se však pro tyto účely zakoupila budova jiná. Specificky dům č. p. 419 na Říšském předměstí, Resslerova ulice č. 13.³⁰ K tomuto rozhodnutí došlo na základě usnesení zastupitelstva z 24. srpna 1894, kdy rozhodli o přesídlení dětí do onoho domu v Resslerově ulici. Šlo o budovu získanou městem při veřejné exekuční dražbě a to za cenu 42 000 zlatých, většina byla uhrazena z fondu sirotčince a zbytek byl hrazen hypotékou od městské spořitelny. Dům samozřejmě nebyl možný pojmout jako sirotčinec a bylo zde třeba udělat ještě mnoho úprav. Ty probíhaly od roku 1894 v následujících dvou letech, město vyšly opravy na 4 126 zlatých. A děti se až o prázdninách 1896 mohly nastěhovat do nového domova.³¹

Sirotčinec tak získal nové prostory, které se však záhy ukázaly jako nevhodné. Nevyhovovaly totiž hygienickým a výchovným potřebám. A začalo se tedy plánovat postavení budovy nové. O potřebě novostavby se vážněji začalo uvažovat až roku 1920. Tedy o více než dvacet let později.³² Stará budova v Resslerově ulici vyžadovala náklady na rekonstrukci každý rok, proto se rozhodlo, že se k ní přistaví další patro a udělá se z celé stavby obytný dům. Sirotčinec bylo v plánu přestěhovat do budovy výše zmíněné novostavby.

To jsme ale předběhli dobu. Vraťme se zpět do osmdesátých let 19. století. Nově přesunutý ústav převzal jméno „*Sirotčinec královského města Plzně*“.³³ Zajímavostí tohoto sirotčince je i měnící se vrstva vychovatelů. Děti byly opatrovány řádovými sestrami De Notre Dame z horažďovického mateřince. Ale to až od roku 1889, do této doby to byli volení vychovatelé městskou radou. Tento systém se však neosvědčil a vychovatele nahradily řádové sestry. Celkové řízení sirotčince bylo však stále pod správou sedmičlenného kuratoria, jehož

²⁹ Archiv města Plzně, fond Sirotčinec, karton 579, sign. 25/I, inv. č. 2691, Finanční záležitosti - Statistický přehled činnosti sirotčince královského města Plzně od r. 1883 až do r. 1911.

³⁰ Viz příloha č. 1.

³¹ *Zpráva obce král. města Plzně o činnosti správy obecní od roku 1897*. Plzeň: Nakladatelství obce Plzeňské, 1900. 579 s. Str. 428.

³² KRÍŽ, František. *Město Plzeň: přehled složení a činnosti obecní správy za léta 1925-1928*. Plzeň: Město Plzeň, 1929. 615 s. Str. 262.

³³ *Zpráva obce král. města Plzně o činnosti správy obecní od roku 1897*. Plzeň: Nakladatelství obce Plzeňské, 1900. 579 s. Str. 428.

předsedou byl purkmistr města Plzně, který tak rozhodoval o celém jeho dění. Stálými členy kuratoria byl městský radní a arciděkan. Ostatní členi byli voleni na tři roky obecním zastupitelstvem z občanů města.

V dalších letech až do první světové války nedocházelo k žádným hlubším změnám, počet dětí v sirotčinci rok od roku stoupal a sester bylo na takové množství dětí pramálo. Abychom však tuto dobu zcela nevynechali, tak si alespoň namátkově vylíčíme rok 1906. Ukážeme si celorepublikovou situaci pohybující se kolem našeho tématu. Byl to rok, kdy bylo v Čechách celkem 60 sirotčinců. Z toho 5 okresních (Jičín, Kolín, Nymburk, Nová Paka, Slané), 32 obecních (uvedeme alespoň Cheb, Klatovy, Tábor, Mělník, Kutná Hora, Čáslav, Mladá Boleslav a Plzeň), 9 spolkových (Praha – Sirotčinec italské kongregace, Krabčice – Evangelický dívčí sirotčinec, Ústí n. L. – Kaiser Franz Josef I. Asyl und Waisenhaus) a 14 soukromých (Kratochvíle – Chlapecký sirotčí ústav, Loučeň – Sirotčinec Nazaret).³⁴ V té době sídlilo v plzeňském sirotčinci 40 dětí, z toho 22 chlapců a 18 dívek. Průměrný roční náklad na 1 chovance byl v přepočtu na koruny dokonce menší než při jeho založení. Roku 1883 byl náklad na 1 chovance 252 korun, 26 haléřů, kdežto v roce 1906 189 korun, 88 haléřů. Je pravdou, že ač se město často snažilo, nebylo vždy možné docílit toho, aby měly děti vše potřebné. Ne vždy byly peníze na podporu a musely zafungovat i jiné instituce. Dary od dobrovolníků, které byly také častým zdrojem sirotčince, aj. Donace nebývaly pouze jednorázové, ale i pravidelné. Například Škodovy závody, městský pivovar³⁵ a i někteří měšťané posílali pravidelné platby dětem za účelem zviditelnění se, nebo zlepšení svého statusu ve společnosti. Hlouběji toto téma probereme v následující kapitole. Příštího roku, 1907, byly náklady na chovance dokonce nejnižší za celou dobu jeho fungování. Pouhých 150 korun. V roce 1908 již šlo o sumu přesahujících 250 korun.

Pokud jsme se zastavili v roce 1906, nelze vynechat jednu kuriozitu, která se v sirotčinci udála. Děti pozbývaly kázeň a sestry zde chovance usměrňující nebyly s to zabránit zvyšující se neposlušnosti. Poměr chovanců a opatrovníků, ve smyslu vychovatelů, zde byl žalostný. Děti navíc sestry stále častěji odmítaly poslouchat. A nefungovaly ani stížnosti vedení města, aby tomu bylo zamezeno. Ctihodnou sestrou tu byla tohoto roku sestra Zuzana, která spala bokem ve svém pokojíku mimo všechny děti. Pro lepší orientaci v textu

³⁴ *Chudinství v království českém na počátku XX. století*. Svazek XIII. Praha: Knihovna Zmatlík a Palička, 1908. 404 s. Str. 123.

³⁵ Archiv města Plzně, fond Sirotčinec, karton 549, signatura 25/I/1904, inv. č. 1947, Sirotčince - Příspěvek Měšťanského pivovaru v Plzni.

doporučuji otočit na plánek místností.³⁶ Dále tu byla ještě sestra Afta, která spávala v místnosti s nemocnými dětmi, aby o ně mohla pečovat ve dne i v noci. Sestra Thomasina, která spolu s jednou služkou hlídala a spala v místnosti se staršími dívkami. A nakonec domovník Beneš, který měl za úkol kontrolovat po nocích všechny místnosti i děti samotné. 2. března 1906 se pokusil jeden chovanec o útěk. Ukradl nepozorovaně domovní klíč z kuchyně, který se zde schovával pro případ nouze, kdyby ctihodná sestra ten svůj nemohla najít. Nebo v případě, kdy by se ztratil zcela. Chovanec Otto Rychlík klíč v kuchyni ukradl a čekal až do noci.³⁷ V nočních hodinách, kdy všichni spali a domovník byl na stráži, proplížil se ložnicemi přes chodbu až k vchodovým dveřím, kde pobýval právě domovník Beneš. Beneš však nebyl schopný strážce. Přes den, kdy by měl spát, manuálně pracoval, aby si přivydělal něco málo navíc. Když tedy přišel do sirotčince, býval obvykle již natolik unavený, že během své stráže usínal a kontroly prostor tak byly podepsané spíše na papíře, než že by byly v reálu provedené. Nuže i díky tomuto nemohl by přijít na to, že jeden klíč chybí. Jmenovaného Ottu Rychlíka ani hochy, kteří se vydali s ním, tak neslyšel. Dalšími uprchlými chovanci byli Benedikt, Melichar, Jelínek a Pšád. Samy sestry v dopise radnici přiznávají, že i za předpokladu, že by je upozoroval odcházet z ložnice, měl by pravděpodobně za to, že hoši jen prochází chodbou na záchod. To při značném počtu dětí v ložnici nebylo nic neobvyklého. Představená v dopisech radě přidávala i vinu na svá bedra, uváděla však, že není možné, aby spala s dětmi v jedné místnosti jako ostatní sestry, neboť nesnese chrápání hochů i dívek v sirotčinci spících. Jako argument to muselo být rozhodně zajímavé, město, stejně jako ostatní sestry, ho totiž vážně nebralo a nakázalo sestře udělat to, čemu se tolik bránila.

Nedostatek personálu v prostorách sirotčince jednoznačně způsoboval zhoršení kvality vedení sirotčince. Byla potřeba náprava a opatření pro příští podobné situace. Sirotčinec tedy město žádal o dosazení takovéto osoby a zároveň propojení místnosti nemocných s ložnicí představené sestry. Aby k podobným situacím již nedocházelo a sestra měla rychlejší přístup k dětem. Tedy ne tak, jak tomu bylo doposud.

Purkmistr města Plzně stanovil 3. dubna 1906 dozorčí osobnost. V korespondenci, která se dochovala v městském archivu, popisuje purkmistr nutnost ustanovení takovéto osoby, která by dávala pokyny ctihodné sestře v těžších případech a otázkách. A která by byla podporou v celkové správě sirotčince. Dohlížela by nad kázní chovanců v mezích potřeby a s

³⁶ Viz příloha č. 2.

³⁷ Archiv města Plzně, fond Sirotčinec, karton 552, signatura 271/I/b/1904, inv. č. 2067, Městský sirotčinec – ustanovení dozorčí osobnosti nad sirotčincem.

ohledem na správný rozvoj výchovy chovanců. Stanovil tímto dozorčím Čeňka Tkonu, přednostu městské výpravy. Vyhodil stávajícího domovníka pana Beneše a zároveň dal purkmistr za úkol stavebnímu úřadu probourat zeď mezi pokojem nemocných a pokojem sestry Zuzany. Viz plánec v příloze č. 2. Děti účastníci se útěku byly potrestány a vyhoštěny ze sirotčince. Otta Rychlík byl pokárán o to víc, protože i přes snahu poučit ho o nesprávnosti jeho činu, pouze se smál. Jak situace pokračovala, odtajníme v následující části „*Chovanci a jejich život vně sirotčince.*“

3.1 Chovanci a jejich život vně sirotčince

Stát se součástí sirotčince nebylo lehkým úkolem. Děti musely splňovat věkovou hranici, přednostně byly brány pouze děti plzeňských občanů a hlavně - někdo se o jejich účast v sirotčinci musel zasloužit. V badatelně města Plzně můžeme také naleznout desítky dopisů s žádostmi o přijetí sirotka a zároveň následné vyjádření města.

Žádosti se ale nekupily jen kvůli přijetí, najdeme zde několik dopisů i kvůli vydání peněžité částky, které sirotkům darem město po dobu jejich existence v sirotčinci střídalo. Ať už kvůli výročí města, nebo čistě kvůli každoročním příspěvkům dětem, na které si město dělalo rezervy v pokladně. Peníze děti dostávaly na vkladní knížky při různých příležitostech. Dary přicházely nepravidelně i od měšťanů a bohatších podnikatelů, kteří si tímto buď chtěli udělat jméno, či chtěli opravdu pomoci. K nahlédnutí jsou i částky, které různí přispěli. U některých je kolonka jména vyplněna, u některých zůstává příspěvek anonymní dosud.

Žádosti o vydání darů zasílaly často děti samy, popř. jejich mistři v učení nebo rodiny, do kterých přešly. Namátkou si zmíníme jeden případ, kdy městské radě píše sám sirotčinec. 19. května umřel v nemocnici chovanec městského sirotčince, osmiletý Josef Král, syn známého kolovrátkáře Františka Krále. V jeho pozůstalosti však zbyla vkladní knížka s obsahem 20 korun, 57 haléřů, kterou sirotčinec navrhuje přesunout na jeho bratra Václava Krále, který byl rovněž chovancem sirotčince. Zvláštní na této situaci je, že zemřelý chovanec měl krom bratra Václava ještě 2 bratry a sestru, kteří žili společně s jejich otcem. Jen Václav s Josefem žili v sirotčinci, avšak důvod zde není nikde uveden.³⁸ Peníze byly nedostatkovým zbožím. O to víc, pokud jste měli tolik dětí. Dokladem této životní nouze, která potkala nejen Václava Krále a jeho rodinu, je i další dopis, kdy samotný Václav Král, pozůstalý po svém bratru Josefovi, odchází na vojnu ještě jako neplnoletý. Žádá městskou radu o vydání těchto

³⁸ Archiv města Plzně, fond Sirotčinec, karton 556, signatura 297/I/1904, inv. č. 2086, Žádost o vydání úspor z doby pobytu v sirotčinci.

naspořených peněz. Ať už prací, dary nebo přepisem z bratrovy knížky. Odkazuje se na svou současnou bídu a možnost, že z pole se již nevrátí, a proto žádá o její vydání ještě před lhůtou, která je k tomu určená. Chovanci byli propouštěni ze sirotčince vždy ve čtrnáctém roku svého života a na vydání peněz městem strádaných neměli do své plnoletosti nárok. Mrazivá korespondence a smutný úděl jednoho z dětí.

Sirotčinec nenabýval pouze opatrovnickou funkci během života sirotků v tomto ústavu. O své chovance se zajímal i v jejich náhradních domovech. Opatrovníkům docházely po letech dopisy, kde se žádá o sdělení o opatření daného sirotka. Nalezneme tedy v Archivu města Plzně i četné zprávy o životě chovanců po jejich odchodu k pěstounům. Uvedu příběh Jana Feruse, sirotka po sklepníkovi, kterého si k sobě vzal Matyáš Sazama. Jan, narozený roku 1902, školu zvládal bez sebemenších problémů s jedničkami, ale do učení k mistrům ho odmítali brát. Důvod? Již od sirotčince trpěl na malý močový měchýř a často se i v noci pomočoval. To zapříčinilo, že ho odmítli u řeznického mistra v Domažlicích, kam měl nastoupit, a následně i v aviatické škole ve Vídni. Pěstoun uvádí, že doufal, že čím starší Jan bude, tím více se problém začne vytrácet. Množství lékařských zpráv však tvrdilo opak. Sazama v dopisech konstatuje, že pro syna bude jediným východiskem práce v zemědělství. Chválí ho, je prý spořivý a šikovný natolik, aby jednou vedl své vlastní hospodářství. Získal mu i práci, kam brzy nastoupí. Farář, Matyáš Sazama, na konci zprávy též žádá o nového svěřence.³⁹ Ne všechny zprávy jsou však takto pozitivní. Archiv města Plzně dokládá i četné neúspěšné žádosti o adopci některých ze sirotků. Jednou z takových žádostí je například žádost Františka Donáta z Mladé Boleslavi. Ředitel prodeje ovocných vín a nejjemnějších likérů z akciové továrny na zužitkování plodin v Třebenicích, který ve svém dopise žádá správu sirotčince v Plzni o svěření péče jednoho z jejich sirotků. Zároveň však v žádosti upozorňuje, že pokud by daný jedinec nekonvenoval jeho požadavkům, tedy pokud by nevyhovoval, nárokuje si propustit takového sirotka do dvou až třech měsíců bez jakýchkoli náhrad. Následuje menší výhrůžka, kdy v žádosti o dítě předhazuje správě sirotčince, že je v jejich zájmu, aby mu vybrali toho nejlepšího chovance. Z druhé strany listiny je doložena i odpověď správy sirotčince. Doloženy jsou i nepříliš šťastné konce dětí, které byly zneužívány, dětí, které utíkaly ze svých domovů, a dětí, které propadly žebrotě a nezaměstnanosti. Ač je zde nalezneme, nejsou doklady nějaké snahy o nápravu. Město se tedy

³⁹ Archiv města Plzně, fond Sirotčinec, karton 900, signatura 414/II/1901, inv. č. 9679, Nadace dobročinných spolků – ochrana a výchova dětí městského sirotčince.

staralo o životy dětí i po odchodu, ale opatření proti případným přestupkům nemáme doloženo.

Rada města Plzně podporovala i jiné sirotčince, například Bolzanův učitelský sirotčinec. Ten ve svých dopisech žádal o dar na postavení a zřízení útulku pro své děti a bylo mu vyhověno. Bolzanův odbor vznikl roku 1881 v Praze při Besedě Učitelské. Byl podporován ctiteli humanisty a filosofa Dr. Bernarda Bolzana, pro příklad mohu uvést děkana Náhlovského, peruckého děkana Daneše, děkana Sýkoru ze Všerub, spisovatele Julia Rotha aj. Z těchto darů pak spolek financoval vdovy a sirotky. Ač jmění rostlo i přes vyplácení peněz potřebným závratnou rychlostí, při založení začínal odbor roku 1883 na 647 zlatých, roku 1906 to bylo již 107 788K. Stále to ale nestačilo na pokrytí veškerých potřeb sirotčince. Rada odhlasovala podporu, a zasílala každoročně příspěvek 50K.

Chrudimský výbor města Chrudim poslalo purkmistrovi žádost o zaslání jídelní normy tamějšího sirotčince pro chovance a pro personál. Podle vzoru sirotčince v Plzni se inspirovalo mnoho dalších, v archivu města Plzně můžeme nalézt například děkovný dopis rady tehdy královského města Kladna z 16. listopadu 1905.⁴⁰ A nejen Kladnu propůjčila Plzeň své stanovy a instrukce k vedení sirotčince. Například také Hořovicím.

Nyní přichází důležitý bod zobecnění si nákladů na život takového dítěte a obecně počtu těchto dětí v sirotčinci⁴¹. Je třeba si říct, že upřednostňovány byly hlavně děti po příslušnících města Plzně. Cizí děti se ale také přijímaly, avšak za náhradu výloh, které byly poskytovány místní školní radou, spořitelnou a ministerstvem sociální péče. Děti, které se staly chovanci tohoto ústavu, byly ve věku od 4 do 14 let, pro dívky byla ale tato hranice upravována na věk 15 let. Ve svém vyznání měli chovanci naprostou svobodu. Ctihodné sestry je učily morálním vlastnostem, společenskému chování a ušlechtilé ctižádosti. Když došly děti onoho věku, přecházely do učení, na služební místa či k příbuzným. Jejich osudy byly různé. Při ukončení dostávaly své peněžní úspory z chudinských pokladen, které jim je uchovávaly na vkladních knížkách.

Poslední tři roky 19. století byly přelomem k novému staletí. Sirotčinec tehdy čítal na 89 přijatých chovanců za celý průběh fungování instituce. A těšil se ještě dlouhému fungování.

⁴⁰ KRŽÍŽ, František. *Město Plzeň: přehled složení a činnosti obecní správy za léta 1925-1928*. Plzeň: Město Plzeň, 1929. 615 s. Str. 340.

⁴¹ Viz příloha č. 4.

V sirotčinci bylo v těchto letech:

- a) 1897 – 20 hochů a 14 dívek, 34 dětí celkem,
- b) 1898 – 16 hochů a 14 dívek, 30 dětí celkem,
- c) 1899 – 16 chlapců a 14 dívek, 30 dětí celkem.⁴²

A aby to nebyla jen čísla, pojďme se podívat, jak se jejich život vyvíjel dál. Ve výše uvedených letech zemřeli tři chovanci. Dva hoši a jedna dívka. Jedenáct chovanců celkově bylo propuštěno dosažením věku odchodu. Propuštění chlapci se věnovali následujícím pracím: malířství, holičství, obuvnictví, zámečnictví, strojnictví, pekařství, košíkářství a obchodu. Odchozí dívky šly dále k příbuzným, popř. do služby. Při vystoupení ze sirotčince obdržel každý, čisté šatstvo a prádlo. Následně při dosažení osmnáctých narozenin také všechny příspěvky získané darem od občanů i města Plzně. V posledních letech 19. století vidíme jen slabý nárůst sirotků. Pro porovnání se můžeme podívat, jaká byla situace o dvacet let později. Tedy v rozmezí let 1925 až 1928, kdy se počet chovanců až zdvojnásobil. Viz příloha č. 4.⁴³ Dále příloha č. 5, kde vidíme procentuální porovnání počtu dívek a chlapců v sirotčinci od roku 1883 do roku 1928 se jich tu totiž postupně vychovávalo přesně 1651.

Sirotčince měly samozřejmě spousty výdajů. Náklady na udržování se rok za rokem většinou zvětšovaly, a sirotčinec tak žádal město o další příspěvky. Následující tabulka shrnuje průměrný náklad na chovance. Město se samozřejmě vzrůstající potřeby a náklady snažilo regulovat mnohými usneseními. A tak sirotčincům i chudobincům nezbývalo, než jednotlivé položky škrtat a upravovat. V následujícím výčtu vidíme pro porovnání opět poslední tři roky 19. století. V příloze č. 6 můžeme naleznout i náhled na nákladovost v průběhu cca 20 let.

- a) 1897 – 106 zl. ročně/10 kr denně
- b) 1898 – 106 zl. ročně/12 kr denně
- c) 1899 – 129 zl. ročně/ 14 kr denně⁴⁴

⁴²Zpráva obce král. města Plzně o činnosti správy obecní od roku 1897. Plzeň: Nakladatelství obce Plzeňské, 1900. 579 s. Str. 429.

⁴³KŘÍŽ, František. *Město Plzeň: přehled složení a činnosti obecní správy za léta 1925-1928*. Plzeň: Město Plzeň, 1929. 615 s. Str. 339.

⁴⁴Zpráva obce král. města Plzně o činnosti správy obecní od roku 1897. Plzeň: Nakladatelství obce Plzeňské, 1900. 579 s. Str. 429.

Nejen jmění, ale i potraviny z nemalé části získával sirotčinec z darů. Ty byly věnované při různých příležitostech četnými dobrodinci, městem nebo státem. Přispěl i samotný císař a král František Josef I, který po pobytu v Plzni roku 1885 daroval sirotčinci 1 000 zlatých. Dále Měšťanský pivovar, který věnoval 2 517 zlatých, na památku 50letého založení pivovaru pak znovu 1 000 zlatých.⁴⁵ Následovalo je, ač se značně menšími částkami, mnoho dalších. Zástupci městské rady a obecního zastupitelstva (Adolf Pytlík, František Hamáček), majitelé podniků (Augustin Fodermayer, Leo Popper, Anna Worlitzká) či obyčejní měšťané, kteří chtěli dětem také přilepšit.⁴⁶ Méně častým jevem však bylo, že někteří prováděli pro sirotčince zdarma své služby, jako například lékaři. Doložené jsou i děkované dopisy některým z nich. Například panu Janu Jahlovi, který jakožto praktický lékař, zdarma léčil některé pacienty. V daném dopise správa sirotčince zpravuje lékaře, že se sirotkovi po zubní operaci daří lépe a posílá tisíceré díky.⁴⁷ Dary, jak už bylo řečeno, nebyly jen peněžní, Spořitelna města Plzně věnovala zdejšímu sirotčinci v červnu 1906 obraz Madony s liliemi od Dítěte, zasklenou barevnou reprodukcí v rámu.

Kolem roku 1910 dochází ke zdražování potravin, sirotčinec stejně jako i jiné takové instituce v dalších městech měly městskou radou striktně přidělenou část rozpočtu. A tak se začaly množit žádosti sirotčince městu na zvýšení této sumy. Popř. alespoň přilepšení dětem na svátky vánoční. V žádosti z roku 1906 správa fondu městského sirotčince v Plzni uvádí, že z vlastního fondu sirotčinci bylo vyplaceno roku 1906 celých 6 008 korun a 12 haléřů. A jelikož bylo v tomto roce ošetřováno 47 sirotků (27 hochů a 20 děvčat) po 13 409 ošetřovacích dnů, připadalo tedy na jednoho sirotka denně 44 haléřů na stravu. Správa sirotčince žádala město o přilepšení na Vánoce o 150 korun. Městská rada svolila. Přesto následující rok poslala sirotčinci méně prostředků.

Roku 1926, jak se níže dočtete, přibylo do sirotčince několik chovanců z městské útulny. Z tohoto důvodu docházelo k prostorové stísněnosti a zvažovalo se zbudování

⁴⁵ *Zpráva obce král. města Plzně o činnosti správy obecní od roku 1897*. Plzeň: Nakladatelství obce Plzeňské, 1900. 579 s. Str. 430.

⁴⁶ Nejen sirotčincům, ale i spolkům starajícím se o chudé a potřebné odkazovali lidé svůj majetek. Viz příloha č. 6.

⁴⁷ Archiv města Plzně, fond Sirotčinec, karton 536, signatura 25/I/1902, inv. č. 1664, Sirotčinec – peněžní odkazy, různé.

sirotčince nového. Plány měly být zrealizovány na Lochotíně, nakonec však pro mnohé překážky návrh padl.⁴⁸

Děti nepobývaly jen v areálu tohoto ústavu. Už na konci 18. A dále v 19. století docházelo k četným výletům. Roku 1925 to byla např. osada ve Spáleném Poříčí, roku 1927 Stod. V létě 1928 to byla týdenní cesta po Středních Čechách, kdy děti poznaly Tábor, Prahu a Písek. Nebo prázdniny roku 1929, kdy jim byl zajištěn pobyt v Merklíně.⁴⁹

Zastavíme se na chvíli u neukázněného chování. Stále přibývalo více a více neposlušných dětí. Vychovatelky se však obávaly nějak tělesně děti trestat, zároveň ale věděly, že pouhé napomínání nic neovlivní. Psaly tedy opakovaně dopisy radě města, kterou žádaly o pomoc, jak by měly správně zakročit a jak s dětmi vůbec zacházet, aby poslouchaly. Závažný problém to byl z toho důvodu, že neposlušné děti byly bohužel příkladem i dětem ostatním. Častěji se tedy stávalo, že se k neukázněným přidávaly, než aby se chovaly, jak byly naučeny. Sestra M. Susana např. ve své žádosti z 26. ledna 1905 uvádí jako důvody pro pokárání i psaní zamilovaných psaníček mezi jednotlivými pohlavími. Je tedy na pováženou, jak moc „neukázněné“ děti mnohdy byly. Přestupky jako kouření, krádeže, lenost učit se nebo také mstivost jsou na druhou stranu však pochopitelné. Zřejmě se však pro malé chyby řešilo i vše banální. Žádné dítě není dokonalé. Děti bez rodičů možná o to více. Bez důsledné výchovy a autority děti podléhaly nekalostem.

Útěky, ale i četné návštěvy osob, které do ústavu nepatřily, tak daly podnět k celodennímu uzavření domovních vrat a zároveň vytvořily pro domovníka ústavu povinnost tato vrata každému příchozímu otevřít, s tím, že pokud daná osoba nenáležela k sirotčinci, byl povinen tuto návštěvu nahlásit představené. Hned roku 1906 purkmistr města žádal stavební úřad o úpravy na pozemku sirotčince. Aby domovník neměl tolik práce s otevíráním. Byl nově vytvořen elektrický zvonek z ulice do jeho bytu a také mechanismus, který vrata dokázal otevřít již z jeho obydlí. A zároveň se vrata sama i následně zavírala. V bytě domovníka prorazili okénko do průjezdu, aby každého, kdo do budovy vcházel, domovník mohl vidět a popřípadě zadržet a zamezit mu další vstup.

⁴⁸ KŘÍŽ, František. *Město Plzeň: přehled složení a činnosti obecní správy za léta 1925-1928*. Plzeň: Město Plzeň, 1929. 615 s. Str. 338.

⁴⁹ Tamtéž, str. 340.

12. dubna 1906 byl dosavadní domovník Václav Beneš za svou nedbalost⁵⁰ odňat ze sirotčince. Dochoval se nám dokonce dokument dokládající jeho výpověď. Píše se zde, že předmětem předvolání pana Beneše k úřadu jest usnesení městské poroty ze dne 3. dubna 1906, které potvrdilo, že musí být pro městský sirotčinec ustanoven domovník jiný. Protokol také popisuje, že je domovníkovi nařízeno, aby se do dvou měsíců odstěhoval ze svého bytu náležícího sirotčinci a je povinen byt vyklidit a vyprázdnit. Končí frází přečteno a schváleno, přiloženy jsou podpisy všech přítomných. Takto jednoduše vypadala výpověď v minulém století, *přečteno a schváleno*.

12. dubna, téhož dne, kdy byl doručen dopis od městské poroty, byl tedy stávající domovník propuštěn. Od této doby byla městská rada zavalena žádostmi o tuto pozici. Kdo byl v nejužším kole výběru? František Šrámek, krejčovský mistr, narozený roku 1850. Jan Holeček, krejčovský mistr, narozený roku 1857. A poslední, Václav Kubáň, obuvnický mistr žijící celý život v okolí sirotčince. V žádostech jsou vždy uvedeny detailní informace o jednotlivých žadatelích. Kde a kdy se narodili, zda a jak jsou zaopatření. Jak velká je jejich rodina, zda mají manželku a děti, kolik je jejich dětem. Kde a s kým žijí, zda jsou již sezdáni, kolik si vydělávají, jak bydlí a zda jsou spořádaní jak oni, tak jejich otec. Rada města nechala každého uchazeče projít kontrolou policie, ať už kvůli bezúhonnosti, celkové pověsti nebo povaze člověka. Na rozdíl od ostatních písemností, které město dokázalo vyřešit téměř okamžitě, výběr této pracovní pozice se protáhl na několik měsíců. Nového domovníka zvolili až k 31. 8. 1906. Stal se jím Václav Kubáň. Nejen proto, že byl z uchazečů nejmladší, ale také proto, že ho doporučila sama ctihodná sestra M. Zuzana ve svém dopise městu. Tuto pozici dostal na pouhý rok, kdy se mělo opětovně rozhodnout o jeho znovuzvolení či ne.

A jaké vůbec byly nároky na takového domovníka?

1. Domovník je podřízen kuratoriu sirotčince a povinen plnit přesně veškeré rozkazy, které buď referent, nebo kuratorium jemu udělí.
2. Povinností domovníka je zachovávat úctu ke všem ctihodným sestrám, které správu sirotčince vedou, a byl stejně vlídným a slušným i k chovancům sirotčince navštěvujících. Aby ochotně vykonával práce, které by mu kterákoli ze sester udělila.

⁵⁰ Nechal utéci chovance spolu s dalšími. Při své službě spal a nevšiml si ani ukradeného klíče, díky kterému mohli všichni utéct.

3. Přísluší mu udržovat zevnějšek budovy v čistotě. Předcházet každému znečištění fasády. A pokud již k znečištění došlo, případné vady buď sám odstraní, nebo další opatření sdělí kuratoriu.
4. Náleží mu udržovat chodník před domem. A posypávat ho v zimě, aby si nikdo neublížil.
5. Starat se o čistotu dvora, přízemní chodby a schodů až ke dveřím na schodišti. A dbát na to, aby nepovolené osoby neměly do budovy přístup. Aby byl zachován klid a pořádek v domě.
6. Pokud by ucítil v domě zápach plynu je povinen neprodleně otevřít okno, vyhledat místo úniku a pokud možno, úniku zamezit.
7. Nepřísluší mu zasahovat do působnosti vychovatelky ani pomocného personálu, ale pokud by zpozoroval nějaké nedostatky, které by se pořádku přičily, je povinen je nahlásit kuratoriu.
8. Uhlí a dříví na otop si má sám odnést do sklepa a chodník po nich následně i uklidit. Pokud se někteří odrostlí chovanci svolí na této práci s ním podílet, musí se starat, aby své síly nepřepínali.
9. Odvoz popela ze sklepa zařídí příznivci sirotčince, tedy samotní popeláři.

Následuje bod 10, 11, 12, které jsou přeškrtnuty, protože jejich funkci v průběhu roku upravili. Tyto body popisují zavírací dobu sirotčince v zimě i létě. Koho pouštět, koho ne, kdo zastupuje domovníka v jeho nepřítomnosti.

Jak zde figuroval stát? Požadoval každoroční zprávu o vedení sirotčince, respektive předložení organizačního statutu nejen zdejšího ústavu, ale i všech ostatních v ČR. Požadovali přesnou a zevrubnou zprávu o osobě, která zřídila sirotčinec, tedy skutečném majiteli. A o tom, kdo vede vrchní správu ústavu a hradí náklady s vydržováním ústavu spojené.

4 Péče o chudé

4.1 Sociální opatření

Průmyslový rozvoj se po pomalém začátku v první polovině 19. století zrychlil až na samém konci a tempo stoupalo dál až do konce tohoto století. Průmyslové století, nová doba, nové odbytové možnosti vyvolávaly růst zaměstnanosti a potřebu pracovních sil, technologické změny na jedné straně zase způsobovaly úspory pracovní síly, ale současně

vyžadovaly rozšíření obslužných a navazujících výrob.⁵¹ Zvyšovala se skupina podnikatelů a vlastníků, průmyslové dělnictvo a skupina inteligence. Ubývalo zemědělské čeledi a nádeníků, naopak stoupal počet samostatných v zemědělství. Docházelo k drobení zemědělské půdy.⁵²

Dolní vrstvy, ač jsou známy nejlépe, hojně postrádají jakési souvislosti, které by dodatečně vysvětlovaly souvislosti všech potřebných reálií (životních podmínek). Jednoduchá sociální pozice u nižších vrstev úzce souvisela i s jednoduchými výchovnými vzorci. Rodina tohoto typu poskytovala svým potomkům nekvalifikované manuální pracovní síly, příslušné životní podmínky a s tím spojené vzory chování, které se předávaly. Jejich cílem bylo dlouhodobé shánění potravy a dalších prostředků potřebných k biologické reprodukci. A tomu odpovídal i jejich způsob života a výchova v rodině (sociální funkce i školní vzdělání). Nedostatek hmotných prostředků a peněz ztěžoval získání kvalifikace, nedostatek informací a vědomostí o světě a okolí zase ovlivňovaly socializaci této skupiny obyvatel.⁵³

Plzeň udělovala svým příslušníkům i obyvatelům města chudinské podpory v rozsáhlé míře s velkým nákladem. Roku 1916 činila podpora neuvěřitelných 169 360,- K, z toho pro děti částečně osiřelé a opuštěné šlo 33 000,- K.⁵⁴ Potřební dostávali mimo jiné i obnosy od panovníka, například při narození korunní princezny Štěpánky bylo chudým otcům předáno 296 zl. 80 kr., špitálníkům sv. Máří Magdaleny bylo rozděleno 43 zl. 50 kr., tedy 29 osobám po 1 zl. a 50 kr., špitálníkům sv. Martina bylo rozděleno 9 zl., tedy 9 osobám po 1 zl. Dalších 50 zl. a 70 kr. bylo rozdáno chudým skrz městského radu pana Feyerfeita, který byl ředitelem ústavu chudých. Celkem byli chudí obdarováni 400 zl. Mezi obdarovanými byli tito Josef Bohm, Martin Čipera, Matěj Geringer, Josef Gerlach, Antonín Honzík, Matěj Hron, Karel Kalser, Petr Koutezký, František Kutvirt, Bedřich Rein, František Seidler, Václav Švenda, Karel Trnka, Antonín Zopf. Každý dostal po osmdesáti korunách.⁵⁵ Příspěvky udělené panovníkem byly zřejmě častějšího charakteru, ač se tvářily jako jednorázové. V následujících letech máme doloženy další potvrzení odevzdaných darů. Např. 1888, byla obdarována Marie Kopřová (1 zl.), Josef Hájek (2 zl.), vdova Kramerová (1 zl.), vdova Weisharová (1 zl.), vdova Vürzingerová (2 zl.), Jan Šebesta (1 zl.), Marie Pavlová (1 zl.), vdova Tyrová (2 zl.),

⁵¹MACHAČOVÁ, Jana – Matějček, Jiří. *Nástin sociálního vývoje v českých zemích 1781-1914*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2010. 494 stran. ISBN 978-80-246-1679-7. Str. 150.

⁵² Tamtéž, str. 36.

⁵³ Tamtéž, str. 114.

⁵⁴ Tamtéž, str. 4.

⁵⁵ Archiv města Plzně, fond Různé záležitosti týkající se chudého lidu, karton 536, signatura 25/I/1902, inv. č. 1664.

vdovec Kratochvíl (1 zl.), Jakub Valenta (1 zl.), Kateřina Kašparová (1 zl.), Josef Klier (1 zl.), Marie Valentová (2 zl.) aj. Celkem toho roku bylo rozdáno 500 zlatých, přičemž největší část, 387 zl., byla opět rozdána mezi chudé otce, špitálníkům sv. Máří Magdaleny bylo uděleno 39 zl., opět přes městského radu pana Feyerfeita 15 zl., a dle seznamu těm, které jsme si uváděli my, celkem 44 zl.⁵⁶ Opatřování byli také o svátcích. Nejvíce však o Vánocích, kvůli těžkým zimám a mrazům podporovali chudé již zmiňované spolky. Např. Krejcarový spolek, Spolek dělníků Škodových závodů, Spolek pro podporování chudé školní mládeže aj. Soustředit však tyto organizace k jednotné činnosti se nepodařilo.

Bez vidiny zlepšení svého stavu nepřipravovali rodiče budoucnost svých dětí. Dlouho se počítalo prostě s tím, že zaujmou sociální pozici po svých rodičích. K čemuž bylo třeba jen minimální přípravy. Vlastnosti jako aktivita ve vyhledávání výdělků a vynucená skromnost se utvářely díky okolnostem samovolně. Orientace byla zaměřená na zvykové chování. To podporoval i způsob práce, rutinní opakování jednoduchých tradičních manuálních činností. Iniciativu brzdilo i odevzdávání výdělků rodičům, zvyk z tradice patriarchální rodiny s centrálním rozhodováním, nutným v primitivních společnostech.⁵⁷

O vzdělání panoval nezájem a mnohdy přímo odpor k němu. Převažovaly materiální hodnoty a tak se spíše dbalo, aby děti začaly vydělávat co nejdříve. Děti nebyly brány tak jako dnes, jako *požehnaní*. Bylo to, i protože se vyskytovala stále častěji pozice vdovy nebo vdovce s více dětmi. Žena v takovéto pozici pak už často neměla šanci najít nového partnera. V některých případech žily děti s matkou spolu s mladými manželi ve stejné domácnosti, aby ušetřili. Bylo to prostě ekonomicky oboustranně výhodné.⁵⁸

Jedním z pohledů na důvod chudinství jsou také nemanželské děti. Nemanželské děti nemohly být vychovávány u řádného rodinného krbu. Nedostávalo se jim dostatečné výchovy ani pozornosti. Zůstávaly povětšinou matce, která byla ne vždy schopna rodinu uživit. Současnice našeho tématu, Marie Červinková-Riegrová,⁵⁹ ve své přednášce roku 1887

⁵⁶ Archiv města Plzně, fond Chudobinec, karton 458, signatura 2/I/1889, inv. č. 565, Chudobinec a příspěvky pro chudé 1890-1893.

⁵⁷ MACHAČOVÁ, Jana – Matějček, Jiří. *Nástin sociálního vývoje v českých zemích 1781-1914*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2010. 494 stran. ISBN 978-80-246-1679-7. Str. 115.

⁵⁸ Tamtéž, str. 169.

⁵⁹ *Marie Červinková, roz. Riegrová (1854-1895)*. Nejstarší dcerou politika Františka Ladislava Riegra a Marie Riegrové-Palacké. Česká spisovatelka a libretistka, filantropka a osvětová pracovnice. Zemřela náhle na mozkovou embolii. Její deníkové knihy byly teprve počátkem 21. století vydány pod názvem *Zápisky I.* a *Zápisky II.* Zachycovaly tehdejší politickou situaci, události a také některé známé osobnosti. To vše i z psychologického úhlu.

popisovala před celým sálem diváků prapůvod morálního úpadku společnosti. Zamezení tomuto problému nechtěla docílit pouze povinným obecným vzděláním, ale i vychováním k práci. A právě v tomto druhém faktoru shledávala v Čechách oproti Evropě nedostatky. Zdůrazňovala dopad nízkých mezd žen. Které se tehdy pohybovaly v poloviční výši oproti platům mužů. Průměrně si ženy vydělávaly denně 40-90 korun. Nejčastěji však 50-60 korun. Existovaly však i fabriky, kde plat dosahoval pouhých 20 korun denně. Jak takováto žena mohla poplatit potřebné výlohy, aby uživila sebe i své děti? Zvláště pokud na tyto věci byla opravdu sama?⁶⁰

Nemanželských dětí se rodilo ročně cca 10 %. A statisticky česká zem patřila v tabulkách mezi ty s nejmenší číslicí. Na 1000 porodů připadalo

- a) v letech 1896-1898, 140 nemanželských dětí,
- b) v letech 1899-1901, 126 nemanželských dětí,
- c) v letech 1902-1905, 114 nemanželských dětí.

Nejvyšší počet těchto dětí spadal na Prahu. Zejména také proto, že zde bylo sídlo zemské porodnice a zemského nalezince. Celkově nejhůře ve statistikách dopadly severní a severozápadní Čechy.⁶¹

Zaměříme se teď ale na děti z rodin úplných. Brzy děti z chudých rodin odcházely do služby u sedláků, do živnostnických rodin a velká část výchovy se tak odbývala v prostředí, kde o prospěch dětí nešlo tolik, jako o využití jejich pracovní síly. Děti z bohatých rodin a střední třídy se samozřejmě s takovými situacemi nepotýkaly. Sociálně slabším se vštěpovaly vzory, které pro ně musely být i nepříjemné. Místo hry, volnosti a spotřeby se preferovala těžká práce, skromnost a poslušnost. Často bylo toto jednání vynucováno fyzickým násilím. Šlo tedy o jakousi lhostejnost k potřebám dětí, omezování oproti podpoře, rozvíjení potřeb dětí a mládeže jak tomu bylo u středních a vyšších vrstev. Proto se většinou se svou rodinou děti v pozdějším věku neidentifikovaly. Jsou ale známy i doklady o udržování styků s širší rodinou, příbuznými. Ti působili jako jakási záchranná síť a vykonávali i sociální kontrolu.⁶² Více pramenů také naznačuje, že jsou děvčata brána jako jakási druhá kolej. Přední zájem v rodině byl totiž věnován chlapcům. Zprávy o dívkách, oproti chlapcům, často

⁶⁰ *Ochrana chudé mládeže škole odrostlé: přednáška paní Marie Červinkové-Riegrové v Občanské besedě na Smíchově dne 8. prosince 1887.* Praha: M. Červinková-Riegrová, 1888. 42 s. Str. 15.

⁶¹ *Chudinství v království českém na počátku XX. století.* Svazek XIII. Praha: Knihovna Zmatlík a Palička, 1908. 404 s. Str. 105.

⁶² Tamtéž, str. 116.

mizí a s přivdáním do jiných rodin mizí i ze zřetele. Jako kdyby s jejich odchodem z rodiny, přestal o ně být zájem.⁶³ Výchovu obecně do svých rukou přebírali hlavně starší sourozenci a prarodiče. Matka, stejně jako otec, často musela spolu-zajišťovat obživu především pracovní silou, a to námezdní prací. Ve většině případů kvůli tomu byla téměř veškerý čas mimo domov. Stejně jako její muž.

Ukázkou tehdejší chudoby a hladu je i příklad rodiny Karla Steinera, který na konci osmdesátých let patřil mezi vězněné dělníky.⁶⁴ A protože bylo zakázáno veřejně se sdružovat, scházeli se dělníci na opuštěných místech, v lesech, skalách atd. Bylo tedy běžné, že rodina takového zrádce byla ponechána osudu. Dokonce každého, kdo by se snažil takovéto rodině pomoci, by čekalo stíhání. Vlastní ženu s dětmi Steiner našel při návratu 1884 takřka o hladu. Pro takovéto situace fungovala *Dělnická beseda*, i ta se však postupně potýkala s problémem své doby. Hostinští jim odmítali pronajímat své prostory ke schůzím. Postavili si tedy dům vlastní. Byl útočištěm všech dělnických spolků, kterých se v Plzni našlo jedenáct. Po roce 1890 však docházelo k masovým konfiskacím, rozpadům spolků a následným sjednocováním.

Násilí i nedostatek podpory nebyly žádnou neobvyklostí. Omezování potřeb a příslušných situací způsobovalo omezování rozvoje schopností. Inovace byly zaměřeny pouze na spotřebu nebo na zajištění podmínek pro ni. Postrádaly význam pro celou společnost, šlo spíše o snahu dohnat vyšší složky společnosti. Celkově styl tohoto života vedl k uzavřenosti. Kontakty a přátele si lidé nižších vrstev vytvářeli jen ve svém nejbližším okolí.

4.2 Organizace na podporu chudých

Od konce 80. let se na námi sledovaném území objevovaly mnohé instituce a sdružení podporující chudé. Vzniklé chudinské nadace na plzeňském území v námi sledovaném období si zohledníme v následujícím přehledu,

1. Chudinská nadace P. Theofila Stehlíka z Čenkova. Zakladatel Theofil Stehlík. 23. 9. 1788. Nárok má plzeňská děvčata hodlající se provdati, přednost mají pokrevní příbuzní rodiny Stehlíkovi a Martinicovi.
2. Chudinská nadace založená obcí města Plzně r. 1853. Zakladatelem byla Obec plzeňská. Založena 8. 10. 1853. Nárok mají chudí příslušníci plzeňské obce.

⁶³ *Chudinství v království českém na počátku XX. století*. Svazek XIII. Praha: Knihtiskárna Zmatlík a Palička, 1908. 404 s. Str. 170.

⁶⁴ Kolektiv. *Dějiny Plzně II, Od počátku do roku 1788*. Plzeň: Západočeské nakladatelství v Plzni, 1967. 354 s. Str. 158.

3. Chudinská nadace Anny Houškové. Zakladatelem byla Anna Houšková. Založena 27. 4. 1888. Nárok má chudá křesťanská vdova z Plzně.
4. Chudinská nadace MUDr J. Škody při špitále Máří Magdaleny. Zakladatel MUDr. František Škoda. Založena 26. 5. 1884. Nárok mají příslušníci plzeňští, chudí, křesťanského vyznání (chovan. místa externistů ve špitále Máří Magdaleny v Plzni).
5. Chudinská nadace Spolku vysloužilců v Plzni. Založeno Spolkem vysloužilců v Plzni. Zakládací listina pochází z 5. 8. 1891. Nárok mají chudé vdovy a sirotci po členech spolku, eventuelně po vojínech padlých v boji.
6. Chudinská nadace na paměť dvorského rady Františka Škody. Založeno Emilem Škodou 26. 3. 1892. Nárok mají chudí příslušníci města Plzně neb soudního okresu, kteří v městské nemocnici zemřeli (k nákupu rakví).
7. Chudinská nadace Marie Hegnerové. Zakladatel Marie Hegnerová. Založeno 18. 12. 1895. Nárok mají chudé vdovy bydlící v Plzni.
8. Chudinská nadace Petra Kauteckého. Zakladatel Petr Kautecký. Založeno 24. 2. 1897. Nárok mají chudí, k práci neschopní plzeňští příslušníci – střelci.
9. Chudinská nadace založená obcí města Plzně r. 1898. Zakladatelem město Plzeň. Založeno 17. 1. 1901. Nárok mají zachovalí, zchudlí plzeňští příslušníci bez rozdílu pohlaví.
10. Chudinská nadace založená obcí města Plzně roku 1900. Zakladatelem město Plzeň. Založeno 18. 5. 1903. Nárok mají příslušníci plzeňští, zachovalí, chudí mistři, kteří ještě řemeslo provozují.
11. Chudinská nadace Aug. Tříška. Založená Augustem Třískou. Založeno 28. 1. 1905. Nárok mají chudí plzeňští občané.
12. Chudinská nadace Ant. Schiebl. Zakladatel Antonín Schiebl. Založena 9. 1. 1906. Nárok mají staré, churavé, chudé plzeňské rodiny, muži nebo ženy.
13. Chudinská nadace živnostenského společenstva č. I z r. 1898. Založeno Živnostenskou společností č. I. v Plzni. Založeno 24. 3. 1900. Nárok mají plzeňští mistři a pomocníci k práci neschopní, vdovy po mistrech.
14. Chudinská nadace živnostenského společenstva č. I z r. 1900. Založeno Živnostenskou společností č. I. v Plzni. Založeno 5. 11. 1901. Nárok mají chudé vdovy po mistrech společenstva.
15. Chudinská nadace živnostenského společenstva č. I z r. 1905. Založeno Živnostenskou společností č. I. v Plzni. Založeno 10. 5. 1906. Nárok mají chudí, k práci neschopní

plzeňští mistři a 2 chudé vdovy po mistrech, kdyby nebylo mistrů všem vdovám po 20 korunách, mistrům po 40.

16. Chudinská nadace živnostenského společenstva č. III. Zakladatelem Živnostenská spol. č. III v Plzni. Založeno 11. 10. 1904.
17. Chudinská nadace společenstva č. XIV. z r. 1898. Zakladatelem živnostenská společnost č. XIV. Založeno 17. 12. 1898. Nárok mají studující čes. gymnázia, české reálky a české průmyslové školy na oběd.
18. Chudinská nadace Kateřiny Schieblové pro zchudlé vdovy po příslušnících města Plzně. Zakladatelem Kateřina Schieblová. Založeno 11. 11. 1907. Nebyla aktivována.
19. Chudinská nadace Ludviky Halbmayerové při ústavu chudých. Založeno pozůstalými po Ludv. Halbmayerové. Založeno 11. 6. 1909. Nárok má žák čes. průmyslové školy chudý, mravný a pilný (střídavě odděl. strojnické a stavitelské) v Plzni.
20. Nadace Vilemíny Fodermayerové. Založeno Augustinem Fodermayerem. Založeno 12. 2. 1901. Nárok má žák čes. gymnázia v Plzni chudý, mravný a pilný a syn člena plzeňské skupiny úřednického spolku.
21. Siroťčí nadace Františka Breychy pro sirotčinec města Plzně. Zakladatelem Fr. Breycha. Založeno 13. 9. 1904. Nárok mají střídavě žáci čes. reálky a čes. gymnázia, do Plzně příslušný, chudý, mravný, studující s dobrým prospěchem.
22. Nadace Řemeslnické Besedy v Plzni z r. 1908. Zakladatelem Řemeslná beseda v Plzni. Založeno 24. 2. 1909. Nárok mají chudí, pilní a mravní žáci učitelského ústavu v Plzni příslušní.
23. Nadace Františka Mandla z roku 1908. Zakladatelem Fr. Mandl. Založeno 7. 9. 1909.
24. Nadace chorobince Augustina Fodermayera. Zakladatelem Augustin Fodermayer. Založeno 15. 10. 1910. Nárok mají střídavě žáci čes. reálky a čes. gymnázia.
25. Nadace JUDr. Filipa Ecksteina. Zakladatelem JUDr. Filip Eckstein. Založeno 13. 1. 1909. Nárok mají hodní a chudí žáci V. - VIII. třídy gymnázia v Plzni.⁶⁵

Prameny uvádějí i mnohé další nadace zaměřené ne však na chudinství, ale jiné různé složky občanského života. Např. pro živnostníky, řemeslníky, členy klubů a besed, učně a mistry. Např. Nadace Elišky Herzové, založená El. Herzovou 20. 2. 1871. Nárok měli bezúhonní živnostníci, rodilí z plzeňského kraje, vyučení řemeslníci a pomocníci. Zaměřme se nyní na nejstabilnější instituci v Plzni.

⁶⁵ KRÍŽ, František. *Město Plzeň: přehled složení a činnosti obecní správy za léta 1925-1928*. Plzeň: Město Plzeň, 1929. 615 s. Str. 305.

Měšťanský chudobinec sv. Máří Magdaleny v Plzni. Z chudinského fondu tohoto chudobince bylo podporováno 30 osob. Z toho 18 internistů (sídlicích ve zdejší špitální budově), 6 mužů a 12 žen, a 12 externistů, 4 muži a 8 žen. Internisté požívali mimo přístřeší, palivo a oděv, také týdenní příspěvek 2 zl. 10 kr. Externisté požívali pouze týdenní příspěvek po 1 zl.⁶⁶ Ubytování chudých bylo tedy zejména v režii městského chudobince. Ten byl umístěn v obecních domech na Pražském předměstí 183 a postupně i v Saské ulici č. p. 8. K přechodnému ubytování sloužil obecní dům na Pražském předměstí 13 a domky v „Americe“, na Saském předměstí, s č. p. 127 a 136. Domky byly k tomuto účelu zakoupeny roku 1898.⁶⁷ Dosavadní chudobinec ve Veleslavínově ulici č. p. 21 se ke konci 19. století zboural a jeho obyvatelé se přestěhovali v září 1899 do budovy tzv. panského mlýna, č. p. 8. Stalo se tak usnesením obecního zastupitelstva z 21. listopadu 1899, kdy se rozhodlo o bezplatném ubytování chudých. Budovu dostal chudobinec tedy zdarma a navíc jej město upravilo pro jeho potřeby. Na místě původního chudobince se začala stavět níže zmiňovaná justiční budova. V budově panského mlýna⁶⁸ byli ubytováni internisté špitálu sv. Máří Magdaleny, kterých zde bylo celkem 18 a další chudí, dohromady 50 ubytovaných.⁶⁹ 5. září 1900 byly městem darovány chudobinci zároveň přilehlé zahrady panského mlýna. V 90. letech také docházelo k prodeji špitálních pozemků chudobince. Jmenovitě, 14. května 1897, pozemek špitálu sv. Máří Magdaleny č. katastru 407/1 železničnímu eráru na rozšíření nádraží za kupní cenu 2 zl. za čtvereční sáh, 21. listopadu 1899 i přes stížnost JUDr. Fr. Sedláčka, odprodali panu Caprašovi, továrníkovi v Plzni, pozemek č. p. 390 a 391 v Doubravce na zřízení vlečné koleje k pozemku 318/1. Tento chudobinec byl vlastníkem i dalšího jmění. Jmenovitě budovy č. p. 12, která se stala koncem tohoto století věznicí krajského soudu ve Veleslavínově ulici výměnou za bývalou budovu špitální č. p. 21, budova č. p. 21 byla odstoupena justičnímu eráru pro stavbu soudní budovy, nakonec však byla přejata chudobincem v úhrnné výměře 82 jiter 1541 sáhů.⁷⁰

⁶⁶ *Zpráva obce král. města Plzně o činnosti správy obecní od roku 1897.* Plzeň: Nakladatelství obce Plzeňské, 1900. 579 s. Str. 426.

⁶⁷ Tamtéž, str. 422.

⁶⁸ Viz příloha č. 7.

⁶⁹ *Zpráva obce král. města Plzně o činnosti správy obecní od roku 1897.* Plzeň: Nakladatelství obce Plzeňské, 1900. 579 s. Str. 427.

⁷⁰ Archiv města Plzně, fond Dražební pronájem pozemků náležejících chudobinci sv. Máří Magdaleny v obci Doubravce ležících, karton 1167, signatura 19/VI 1908, inv. č. 20883.

K následujícímu textu doporučuji přesunout se na stranu příloh. Nalezneme zde přehled podporovaných osob,⁷¹ přehled podporovaných dětí osiřelých nebo opuštěných⁷² a nakonec počet chudých ubytovaných v městském chudobinci.⁷³

Nejmenší podpora na jednu osobu se pohybovala v posledních letech 19. století na 12 zlatých, nejvíce v průměru 34 zl. Často se tak můžeme setkat v dochované korespondenci se žádostmi o navýšení této podpory z důvodu nedostatečnosti a v průběhu 20. století hlavně kvůli nárůstu cen.⁷⁴

V Plzni byla na počátku války, roku 1914, zřízena *Okresní péče o mládež*, a to proto, aby se město zaměřilo i na děti žijící mimo Plzeň, ne jen v ní. Starala se o celkem 3 000 dětí. Teď si ale ukážeme nejdůležitější odbory této Okresní péče:

1. *Odbor pro péči o děti hluchoněmé*, který vlastnil od roku 1920 internát pro mimoplzeňské hluchoněmé děti (žáci zde navštěvovali čtyřtřídní školu pro hluchoněmé) a o 3 roky později celý ústav (internát i školu).
2. *Odbor pro péči o děti slabomyslné*, který bohužel vlastní ústav neměl, ale od roku 1920 o něj usiloval.
3. *Odbor pro péči o děti zmrzačené*, který vlastnil ústav po bývalé invalidní škole na Klatovské třídě. Tzv. Masarykův ústav pro zmrzačené děti.
4. *Úřadovna pro péči o mládež soudně stíhanou a jakkoli ohroženou*, která byla zřízena roku 1922. A nakonec nejdůležitější, *finanční odbor*, jeho podstatou bylo získávat prostředky pro Okresní péči o mládež celkově.⁷⁵ Na Nádražní třídě se vzniklá *Útulna pro opuštěné děti* rozšiřovala tak, až pod ní patřil celý objekt.

V těsné blízkosti s 1. světovou válkou na počátku 20. století tak přichází změna v péči o chudé. Také o mládež vadnou, jak byla tehdy nazývána, po tělesné nebo mravní stránce bylo do značné míry postaráno. K obecným školám přičlenila místní školní rada zatím dvě pomocné třídy pro mládež neplnomyslnou. Vlastní ústav však ještě neměli. Vyučování dětí hluchoněmých, bylo stejnou školní radou v poslední době náležitě upraveno (vyučováno devět dětí) a pro opuštěnou a zanedbanou mládež mužského pohlaví se připravovala zvláštní

⁷¹ Viz příloha č. 8.

⁷² Viz příloha č. 9.

⁷³ Viz příloha č. 10.

⁷⁴ Archiv města Plzně, fond Sirotčinec, karton 565, signatura 25/I/1906, inv. č. 2324, Sirotčinec - finanční záležitosti, žádosti o místa aj.

⁷⁵ *Město Plzeň: Přehled složení a činnosti obecní správy za léta 1919-1924*. Plzeň: Dělnické družstvo tiskárenské v Plzni, 1925. 532 s. Str. 259.

výchovna, nesoucí jméno plzeňského předsedy purkmistra JUDr. V. Petáka. Pro tuto výchovnu bylo již zvoleno zvláštní kuratorium a chystalo se její brzké otevření. Situaci však předběhla válka.

Chudinský fond sv. Martina v Plzni. Další instituce, která podporovala chudé. Z tohoto chudinského fondu bylo podporováno 10 občanů města Plzně. Bez rozdílu pohlaví a s možností přístřeší v chudobinci č. p. 183. Dále obdrželi dostatek paliva i týdenní příspěvek po 60 kr.⁷⁶ Co vše tento chudinský fond obnášel je zaneseno do přílohy č. 11.

Okresní komise pro ochranu dětí a péči o mládež, která v Plzni aktivně fungovala až před první světovou válkou. Ta se mohla omezovat pouze na činnost podpůrnou a doplňovací, díky čemuž mohli svou pozornost obrátit na následující obory.⁷⁷

1. Evidence dětí potřebujících ochrany hmotné i mravní
2. Organizace péče o děti potřebující ochrany
3. Podporování rodin a dětí toho potřebujících. Kdy byla komise ve styku s příslušnými domovskými obcemi, aby se všem, kteří podporu potřebovali, dostalo dle jejich nároku a aby se podpory nehromadily jen rodinám, které se o ně dovedou hlásit. Tedy všem rovnoměrně. Celkem věnovala komise za uplynulé dva roky své působnosti na podpory 1 510 korun.⁷⁸
4. Vykonávání dozoru nad dětmi, které byly podporovány prostřednictvím komise. A to na jejich tělesnou i mravní výchovu. Takových dětí měla komise 102, ve městě 59, v menšinových obcích 2 a na venkově 41, a to od pěti let až do dospělosti. Třem podporovaným dětem opatřila komise zaměstnání.⁷⁹
5. Péči o kojence a jejich výživu se komise také věnovala. Objednala 2 000 výtisků brožury doktora Šmidrkala: *Návod ke správné výživě kojenců*, které byly duchovními úřady rozdávány při svatbách, křtech i úvodech, aby tak nejširší vrstvy byly upozorňovány na důležitost této péče, zvláště významné v nynější době hlubokého poklesnutí populačního. Komise měla dokonce snahu získat pěstouny pro nalezené,

⁷⁶ *Zpráva obce král. města Plzně o činnosti správy obecní od roku 1897.* Plzeň: Nakladatelství obce Plzeňské, 1900. 579 s. Str. 428.

⁷⁷ *Zpráva jednatelská a pokladní za rok 1915 a 1916, podaná ve valné schůzi dne 17. února 1917.* Plzeň: Okresní komise pro ochranu dětí a péči o mládež, 1917. 22 s. Str. 5.

⁷⁸ Tamtéž, str. 7.

⁷⁹ Tamtéž, str. 8.

či ženy, které by děti kojily. Snahy však z pochopitelných důvodů zůstaly bezvýsledné.⁸⁰

6. Péče o rodiny mobilizovaných vojáků v důsledku první světové války, péče o vdovy a sirotky po padlých a zemřelých vojácích i soupis a evidence vojenských sirotků podpory potřebujících.⁸¹

Dle zprávy Okresní komise pro ochranu dětí a péči o mládež v Plzni z roku 1916 bylo chudým, osiřelým a matkám padlých vojáků vypláceno a darováno dostatečné množství darů, peněz a péče. Zda to ale opravdu stačilo, ověřit nemůžeme.

5 Tuláci, žebráci

Obecným problémem všech větších českých měst byla páteční pouliční žebrota. Na Plzeň se obrátila o pomoc mnohá z těchto měst, která chtěla skoncovat s žebrotou ve svém městě. Vždyť i v dnešní době se potýkáme s podobnými problémy. Město například potírá v průběhu let žebrotu bojkotováním a vytvářením jiných vyhlášek dodnes. Zastupitelé města např. na sklonku roku 2015 schválili novelu vyhlášky, která má pouličním uměním, takzvaným buskingem, přispět k potírání žebrání, jež je ve městě zakázané. Plzeň se tak přidala k Praze, Brnu nebo Českým Budějovicím, kde má pouliční umění své pevné místo.⁸² Na plzeňskou radu se města obracela povětšinou z důvodu poskytnutí informací, zda je žebrota povolená, a pokud zakázaná, zda se tento zákaz dodržuje. Jaké humanitní ústavy pro chudé občany Plzeň udržuje a jak je spravuje. S takovými žádostmi se na město obrátilo město Tábor, nebo i středočeské maloměsto Poděbrady. Nejhorším dopadem žebráctví bylo zřejmě ohrožování mravů ostatních a šíření různých onemocnění. Opakované přestupky nebyly trestány na těle, ale umístěním do převýchovného ústavu.⁸³

Tuláci, žebráci a Cikáni tvořili nejnižší skupinu populace. Zejména Cikáni žili na okraji společnosti, mimo ni. Žebrání obecně se však v dolních vrstvách považovalo za běžné ekonomické chování v případě nouze, nemoci či nedostatku práce. Hlavně v zimních měsících žebrali i chudí řemeslníci. Mimo *slušnou společnost* tak příležitostní žebráci, jak se tomu stalo

⁸⁰ Zpráva jednatelská a pokladní za rok 1915 a 1916, podaná ve valné schůzi dne 17. února 1917. Plzeň: Okresní komise pro ochranu dětí a péči o mládež, 1917. 22 s. Str. 8.

⁸¹ Tamtéž, str. 9.

⁸² Plzeňský deník - Žebráky ne, pouliční umění ano [online]. Dostupné z: <<http://plzensky.denik.cz/nehody/zebraky-ne-poulicni-umeni-ano-20151215.html>>. [cit. 2016-4-12].

⁸³ HALÍŘOVÁ, Martina. *Sociální patologie a ochrana dětství od dob osvícenství do roku 1914*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2012. 282 s. Str. 89.

později, vůbec nestáli. Ani tuláctví nebylo odsuzováno. Proč také, ve společnosti, kde převážná část populace musela neustále za přivýdělkem migrovat.⁸⁴

Zákon z roku 1873 poukazuje na snahy tehdejší společnosti nějakým způsobem vyčlenit problematické skupiny obyvatel. V zájmu společnosti zaznamenávat takovéto osoby, omezovat jejich pohyb i případnou zločineckou činnost. A to i přes to, že žebrotu se snažil řešit již chudinský zákon z roku 1868, kterým bylo uloženo obcím vytvořit opatření proti těmto jevům. Také měli být stíháni ti, kteří naváděli k žebrotě děti nebo mládež, či pokud někdo poskytl své dítě jinému, za účelem žebrání.⁸⁵ Za nejpodstatnější lze považovat paragrafy o policejní dohlídce, které víceméně omezovaly osobní svobodu, soukromí a možnost volného pohybu. Ti, kteří se údajně vyhýbali práci, zaháleli, nebo se dopustili nějakého dalšího přestupku, mohla čekat napravná mladistvých nebo také donucovací pracovna. Roku 1885 byly předpisy o nápravných ústavech ještě více rozvedeny, nemluvě o vyhláškách každého z měst.⁸⁶

Tuláctví, jako takové, nepřináší zisk, proto je většinou spojováno s jinými činnostmi, krádežemi, podvody na trhu, prostitucí a žebrotou. Žebrota byla trestným činem, hrozilo za ní osm dní až tři měsíce trestu odnětí svobody.⁸⁷ Cituji zákon: „Pro žebrotu budiž potrestán ten, kdo na veřejných místech nebo dům od domu žebrá nebo ze zahálčivosti dovolává se veřejné dobročinnosti. Dále ten, kdo nedospělé k žebrotě svádí, vysílá neb jiným přenechává. Trestem jest tuhé vězení od osmi dnů až do tří měsíců.“⁸⁸ U zatčených byly nalézány padělané dokumenty potvrzující neexistující choroby a postižení (jako němota, postižení přírodní katastrofou, např. požárem a jiné), nebo také potvrzení na nezaopatřené děti. Běžné byly i případy, kdy si žena objednala jídlo v hostinci, které však neměla jak zaplatit. A které měla v úmyslu „vyměnit“ za soulož s číšníkem.

⁸⁴ MACHAČOVÁ, Jana – Matějček, Jiří. *Nástin sociálního vývoje v českých zemích 1781-1914*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2010. 494 stran. ISBN 978-80-246-1679-7. Str. 148.

⁸⁵ HALÍŘOVÁ, Martina. *Sociální patologie a ochrana dětství od dob osvícenství do roku 1914*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2012. 282 s. Str. 95.

⁸⁶ KLEČÁKOVÁ, Stanislava. *Ženská kriminalita v ulicích menšího města*. In *Zločin a trest v české kultuře 19. století*. Praha: Academia, 2011. 391 s. ISBN 978-80-200-1900-4 391. Str. 174.

⁸⁷ Zákon č. 89/1885 ř. z., § 2.

⁸⁸ *E-pravo.cz – Zákon ze dne 24. května 1885 o robotárnách a polepšovných* [online]. Dostupné z: <<http://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=352&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>>. [cit. 2015-05-20].

Jen v roce 1869 se k dolním vrstvám dalo z celých Čech počítat 3 267 068 ekonomicky činných osob v zemědělství, průmyslu i službách.⁸⁹ I na konci 19. století trvale existovala skupina žebráků a tuláků. Tato slova byla často zaměňována, protože žebrák byl brán za tuláka a obráceně. Početně přibývalo zvláště nižší úřednictvo, jehož platy byly mnohdy nižší než mzdy nekvalifikovaných dělníků. A materiálně strádali úředníci natolik, že byli na úrovni nižších vrstev.

V. Hugo řekl, že všechny zločiny mužovy vznikají *tuláctvím dítěte*.

Autor Karel Anderle v článku Českého deníku z roku 1919 jako hlavní problém považuje přehlížení toulání a žebráctví malých dětí,⁹⁰ ty pak dle něho nemají k dalším přestupkům a trestným činům daleko. I Tomáš Garrigue Masaryk kladl důraz na důležitost sebemenších zločinů.⁹¹ A také proto Anderle apeluje na čtenáře, aby se zamyslel, zda je dobré takovéto chování tolerovat. Spatřuje chybu zejména v promíjení prohřešků jen proto, že děti cíleně vyvolávají soustrast, zneužívají své „dětskosti“ k dosahování cílů, a bývá jim odpuštěno. Podstatným faktem zůstává, že i přes zřejmý zákaz děti byly mnohdy vysílány žebrat svými vlastními rodiči. Živily rodiče a reálně tak nemohly svou situaci nijak ovlivnit. A pokud nebyl tímto faktorem rodič, nouze, hlad a nedostatek je k tomu donutili. Pravidelným vzorcem chudších rodin obecně, byl otec alkoholik, který nemohl nebo nechtěl vydělávat (popř. alkoholem o práci přišel). A tak tuto práci zastávaly děti. Nebylo neobvyklostí ponoukat děti ke krádežím, a tak z nich postupně vychovávat zločinná individua, která mnohdy končila ještě hůř než ti, co je zplodili. Zločin na dětech. Avšak tím, že obecnstvo tohoto „představení“, bude dětem dávat almužny, nijak reálně nikomu nepomůže.

Žebrota byla logicky rozšířenější hlavně ve větších městech. Venkov a maloměsta nebyla tak touto situací ochromena. V době války však na velikosti místa nezáleželo, žebralo se všude. Závažné je pohlížet také na to, že tak jak je hrozná žebrota chlapců, ještě horší je u dívek, z velké části totiž přechází v prostituci. Tímto tématem se hlouběji zabývala např. Martina Halířová ve své publikaci *Sociální patologie a ochrana dětství od dob osvícenství do roku 1914*. Líčí, jak je alarmující, že v 19. století bylo zcela normální, že rodiče dívku buď sami naváděli k prostituci, nebo ji navedli k zprostředkovatelce. Ministerstvo sociální péče ve

⁸⁹ MACHAČOVÁ, Jana – Matějček, Jiří. *Nástin sociálního vývoje v českých zemích 1781-1914*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2010. 494 stran. ISBN 978-80-246-1679-7. Str. 148.

⁹⁰ ANDERLE, Karel. Žebrové děti. *Český deník*. 1919, roč. 4, č. 95, str. 5.

⁹¹ MASARYK, T.G. *Otázka sociální: základy marxismu sociologické a filosofické*. Praha: J. Laichter, 1898. 701 stran. Str. 536.

snaze zamezit žebravosti a toulání mladistvých po Praze ustanovilo v tomto smyslu pro obvod Prahy užší výbor. Policisté kumulovali nalezené děti do Dětské ústřední útulny, odkud byly po vyšetření posílány do jednotlivých ústavů přiměřených jejich zdravotnímu a mravnímu stavu. Kvůli nedostatku obytných míst se zvažovalo zakoupení nových budov.

Anderle v ČD⁹² tedy vidí budoucnost v předávání potravin potřebným, almužny však odsuzuje. Odkazuje na existenci několika humánních společností v Plzni. Jmenovitě České srdce, Spolek pro podporování chudé školní mládeže, Okresní komise pro péči o mládež aj.

Zajímavým příkladem problematiky s dětskou žebrotou je berlínský Charité, což byla instituce, která podrobila šetření cca 4 000 dětí. Získala tak velmi cenné informace, které vedou zcela k novým závěrům a poznatkům. Díky otázkám, proč dané dítě žebra, v jakých poměrech žije, dostaneme náhled do jeho života a nestane se tak jen číslem na papíře. Při nezaviněné bídě, bylo úkolem především Českého srdce, zde v Plzni, ujmout se práce. Válka zasáhla kdejaký rodinný krb, děti se rodičům odcizily a respekt nebo výchova zde budovaná byla ta tam. Předání do ústavu a celková převýchova, proto nebyla vždy na škodu. Ostatně instituce zabývající se převýchovou v Plzni této doby, bychom našli také. Uvedme si něco málo na téma dohledu nad dětmi a styku rodičů s úřady z plzeňských dat. V letech 1910 až 1916 bylo předvedeno před policejní úřad 254 dětí. Následující tabulka je detailněji rozděluje dle věku a pohlaví.⁹³ Doporučuji si tabulku detailně prohlédnout. Co je do očí bijící, že nejvyšší počet dětí je v nejnižší kategorii, tedy 101 dvanáctiletých, také je k zamyšlení, kolik z těchto dětí poté přecházelo v dospělosti do soudních register. Možná pokud by existovala nějaká instituce, která by přebírala děti rovnou z policejního úřadu, dalo by se takovýmto katastrofám později v mnohých případech předejít. V Čechách se však v této době takové instituce objevovaly jen minimálně. A oproti cizině jsme tak v této záležitosti byli značně pozadu.

T. G. Masaryk jako jeden z mála hojně na toto téma narážel. Budu citovat alespoň tuto tezi: „Nezanedbávejte těch tisícův opuštěné mládeže a nebudete se musit děsit a zoufat nad armádou zlodějův i vrahů. Stavte pro ně včas opravdové domovy a radostné dílny a budete zbaveni nutnosti budovat kriminály.“⁹⁴

⁹² ANDERLE, Karel. Žebravé děti. *Český deník*. 1919, roč. 4, č. 95, str. 5.

⁹³ Viz příloha č. 13.

⁹⁴ ANDERLE, Karel. Žebravé děti. *Český deník*. 1919, roč. 4, č. 95, str. 6.

Krom žebření dětí se také rozšiřoval pouliční prodej novin. Negativním faktorem bylo, že děti se odcizovaly škole, navykaly pouličnímu těkání a učily se ulicí, která je, jak obecně známo, velmi špatným učitelem. Za války, kdy se čekaly dlouhé fronty na potraviny, měly děti omezené vyučování, nedostatečný dozor ze strany rodičů. Obecně došlo k polevení morálky, než aby se učily děti práci, oddávaly se nečinnosti.

Samozřejmě nežebrały pouze děti, ale i dospělí. Stejně tak, jak už bylo řečeno, žebrota se kumulovala hlavně ve větších městech. Byla způsobena velkým přílivem obyvatelstva všech sociálních vrstev do průmyslových center, a tak se nejen pro Plzeň stávala otázka žebřavých a toulavých dětí stále palčivější. V době, o které hovoříme, bylo zcela běžné mít dluhy a ne jen na věci ale i jídlo. Zcela běžné bylo žebření v době bídy a stejně tak drobné krádeže, i paliva z lesů. Žebřali především chromí, nemocní, v zimě i lidé bez práce. Velmi časté bylo žebření hudbou.⁹⁵ 5. června 1905 vydalo město rozkaz, který měl stále navyšující se počet žebřavých osob v Plzni kontrolovat. 18. června téhož roku na základě stížnosti chudinské kanceláře došlo i ke kontrolám takovýchto osob.⁹⁶ V Plzni se objevovaly stále frekventovaněji i osoby z jiných měst a to město poškozovalo. Postupně tak vznikl systém pravidelných kontrol, kdy do každého okresu Plzně byl přidělen alespoň jeden strážník, který měl za úkol zajistit předvádění žebřáků na policejní stanici. Zde museli doložit svou příslušnost a nahlásit jméno. Postupným zaznamenáváním získávalo město kontrolu nad žebřajícími a případní cizinci byli zatýkáni. Seznamy se jmény byly jednou měsíčně předkládány městské radě.

Něco obdobného, avšak s rozsáhleším významem nastalo i ve dvacátých letech. Roku 1928 vznikla v Plzni protižebřební akce podle vzoru města Prahy. Úsilím této akce bylo získat evidenci žebřáků, odstranit žebřáky z řemesla a poskytnout pomoc osobám, které pomoc opravdu potřebovaly. Za tím účelem byly vydány žebračenky. Lidé, kteří chtěli přispět žebřákům penězi si místo toho koupili onu žebračenku,⁹⁷ s kterou se mohl obdarovaný dostavit do úřadu sociální péče, kde jsou jejich poměry rychle vyšetřeny, a potřební dostanou onu podporu. Tak se dosáhlo snad toho, že peníze od občanů získali jen opravdu potřební. Přičemž nerozhodovalo, zda žebřák předloží jednu nebo více žebračenek, tím se zamezilo

⁹⁵ MACHAČOVÁ, Jana – Matějček, Jiří. *Nástin sociálního vývoje v českých zemích 1781-1914*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2010. 494 stran. ISBN 978-80-246-1679-7. Str. 169.

⁹⁶ Archiv města Plzně, fond Sirotčinec, karton 600, signatura 25/I/1912, inv. č. 3434, Sirotčinec - různé spisy.

⁹⁷ Blok za 2 Kč 50 haléřů.

zneužití.⁹⁸ Akce se ukázala jako velmi zdařilá. Roku 1928 bylo prodáno 34 175 žebračenek a žebračky odvedeno pouze 6 320. Pročistil se tak seznam těch, kterým bylo jasné, že na základě šetření by pomoc neobdrželi. Systém se tedy více než osvědčil.

6 Špitály

V předchozí kapitole jsme se okrajově dotkli nemocí sužujících děti. Pojdme se na chvíli zastavit u veřejné zdravotnické sféry v Plzni koncem 19. století. Veškerá služba byla řízena městským fyzikem, který měl specificky vymezenou působnost. Až do roku 1832 stál v Plzni na místě dnešní hlavní budovy všeobecné nemocnice lazaret. Postupně však nevyhovoval potřebám města a byla uspořádána sbírka za účelem vystavění nemocnice nové. S přispěním obce bylo snadné začít už týž rok stavět a to přesně na místě stávajícího lazaretu. Nemocnice začala fungovat hned následující rok. O 40 let později se prostory staly opět nevyhovující, bylo potřeba více místa. 1877 se přikoupila sousedící budova, kam se přestěhovali všichni ztížení chorobami a nakažení. Roku 1885 se i sladovna blízko ležící, č. p. 59, upravila potřebám nemocnice. Ústav tedy čítal 80 lůžek pro nemocné.⁹⁹

A jak se chudí léčili? Jak to bylo se zdravotní péčí? Nemoci se léčily domácími prostředky, u kořenářek nebo lidových léčitelů.¹⁰⁰ Mezi nádeníky vládla neregulovaná porodnost i po roce 1900. To bylo samozřejmě doprovázeno vysokými počty kojeneckých i dětských úmrtí. A tak se v průběhu dvacátého století musel vyvinout dokonalý systém, kdy každé dítě (kterému bylo pomocnou rukou město) bylo vedené v evidenci a mohl se sledovat jeho vývoj, výchova i zdraví. Děti procházely v pravidelných časových úsecích zdravotními kontrolami a od dvou let výš povinně navštěvovali poradnu *Naším dětem*. A to po celé dětství až do věku 14 let. Od chvíle vstupu dítěte do zaměstnání přecházela povinnost starat se o jeho dobré zdraví do rukou nemocenské pojišťovny.¹⁰¹

6. 1 Fungování veřejných zdravotnických služeb

Pokud se tedy vrátíme ke konci 19. století, byla veškerá služba v plzeňském zdravotnictví řízena městským fyzikem, který měl specificky vymezenou působnost. Město

⁹⁸ KŘÍŽ, František. *Město Plzeň: přehled složení a činnosti obecní správy za léta 1925-1928*. Plzeň: Město Plzeň, 1929. 615 s. Str. 259.

⁹⁹ Tamtéž, str. 439.

¹⁰⁰ MACHAČOVÁ, Jana – Matějček, Jiří. *Nástin sociálního vývoje v českých zemích 1781-1914*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2010. 494 stran. ISBN 978-80-246-1679-7. Str. 169.

¹⁰¹ KŘÍŽ, František. *Město Plzeň: přehled složení a činnosti obecní správy za léta 1925-1928*. Plzeň: Město Plzeň, 1929. 615 s. Str. 330.

bylo rozděleno na 5 zdravotních okrsků, z nichž každý měl svého městského lékaře. Ten musel ve svém okrese žít a danou službu konat podle ustanovení. Městskému fyzikátu pak posílal týdenní zprávy o své činnosti. Vyznačeny byly osoby, které byly v chudinské praxi léčeny, taktéž počet mrtvol a záznamy z šetření při infekčních nemocech. Tedy veškerá dokumentace pro policejní výkony.¹⁰² Každý okres měl také povinně jednu porodní bábu, která taktéž musela v místě své působnosti žít. Každá smrt se zapisovala do knihy úmrtí. Městský fyzikát pak měsíčně sepisoval výkaz činností lékařů za uplynulý měsíc.

Veškeré schůze městských lékařů byly zaznamenávány. Poskytnu alespoň náhled na pár let, roky 1897 až 1899. Na nařízení c. k. ministerstva vnitra ze dne 17. března 1891 č. 45 ř. z. fyzikát vypracoval předpisy k lacinějšímu ordinování léků v chudinské praxi na účet města Plzně. Tyto předpisy byly schváleny až 9. dubna 1897.¹⁰³ Schválen byl i projekt nového centrálního hřbitova. V tomto roce se na Pražském předměstí (poblíž plzeňského městského chudobince) hojněji vyskytoval tyfus.

Zvláštní systém fungoval v Plzni pro uchovávání a kontrolu potravin, který měl zamezit prodeji závadného zboží a tak i šířícím se nákazám. Potraviny díky vyvěšování před dveře směrem do ulice a vykládání před místnosti bývaly zvláště v létě znečišťovány prachem ulice a jinými škodlivými látkami. Této plzeňské anomálii se chtělo město vyvarovat, aby prodeji takovýchto potravin zamezil. Kvůli nezastavenému prodeji zkažených potravin (mléko, máslo, sýry, masa) se v roce 1898 objevovalo více a více nakažených tyfem. Úmrtí způsobená infekčním onemocněním byla řešena mimo město, mrtvoly se pohřbívaly na hřbitovech za městem. Tento rok se značně šířila i spála, padly návrhy na čištění škol a ulic.¹⁰⁴ V následujícím roce docházelo k očkování školních dětí. 195 dětí bylo očkováno v roce 1897, 282 dětí roku 1898 a 283 dětí v roce 1899. Šíření tyfu však neustalo, městský fyzik referoval o nutných opatřeních, aby se zlepšila zdravotní péče, městský lékař MUDr. Kučera učil policejní mužstvo první pomoc.¹⁰⁵

Další ochrannou institucí byla pozorovací stanice pro choromyslné, která byla nově součástí městského chudobince, na Pražském předměstí ve Wenzigově ulici č. 5 n. Sem byli odvázeni jedinci s narušenou myslí a zůstávali pod neustálým dozorem tak dlouho, dokud nebyli převezeni do ústavu pro choromyslné v Dobřanech či propuštěni do domácího

¹⁰² *Zpráva města Plzně o činnosti správy obecní od r. 1897*. Plzeň: Národní knihtiskárny J. R. Porta, 1900. 579 s. Str. 243

¹⁰³ Tamtéž, str. 257.

¹⁰⁴ Tamtéž, str. 259.

¹⁰⁵ Tamtéž, str. 258.

ošetřování, pokud příznaky pominuly. To se nejčastěji stávalo u alkoholiků.¹⁰⁶ Místnosti pro choromyslné však postupně nedostačovaly. Opatrovníci se tísnili v jedné místnosti s nemocnými, proto také při noční hlídce nesměli usnout. Město bylo srozuměno s tím, že při stavbě nové nemocnice se musí počítat i s prostory pro tyto občany, aby se nemuseli tísnit v chudobinci.

Roku 1890 se také schválilo postavení nového hřbitova, stávající tři hřbitovy pro stále se rozrůstající město už nepostačovaly. Pozemky v Doubravce, které si město vybralo, náležely fondu špitálu Sv. Máří Magdaleny v Plzni. Stavba byla dokončena roku 1897.¹⁰⁷

7 Školy

V Plzni a celém jeho okrese se v roce 1870 nacházelo 51 škol a 100 tříd. V roce 1880 63 škol a 160 tříd. V roce 1890 97 škol a 349 tříd. V Praze bylo v roce 1890 oproti plzeňskému okresu pouze 30 škol avšak s 211 třídami. Nedaleké Klatovy měly v celém okrese v roce 1890 34 škola 121 tříd. A například Strakonice měly v témže roce v okrese 61 škol a 168 tříd.¹⁰⁸ Co ale postižené děti?

Zákon upravující školský systém pro děti se zvláštní péčí vznikl již roku 1869¹⁰⁹. Hovoříme tu o zákonu, dle něhož vznikly ústavy pro slepé a hluchoněmé jen na Moravě. V ostatních částech republiky tomu tak bylo na soukromý i veřejný popud obecných škol. Později byly tyto školy upravované zákonem z roku 1929,¹¹⁰ kdy měly poskytovat na základě dvoutrídniho rozdělení učivo rozsahu obecné školy. Vznikly tak pomocné školy. Jejich koncept byl znovu upraven a to roku 1948¹¹¹ a 1953.¹¹² Z pomocných škol se přešlo ke zvláštním, které z dvoutrídniích přešly do osmitřídniích a devítitřídniích. Žákům se tak dostávalo plné vzdělání, stejně jako na základních školách. A jak se žák do pomocné školy mohl dostat? Docházet musel každý žák, u kterého bylo úředně zjištěno, že se pro nedostatek duševních schopností nemohl s náležitým prospěchem vzdělávat v obecné škole. Podnět k tomu, aby dítě bylo vřazeno do pomocné školy (třídy), mohli dát buď rodiče dítěte, nebo

¹⁰⁶ *Zpráva města Plzně o činnosti správy obecní od r. 1897*. Plzeň: Národní knihtiskárny J. R. Porta, 1900. 579 s. Str. 267.

¹⁰⁷ Tamtéž, str. 337.

¹⁰⁸ ŠAFRÁNEK, Jan. *Vývoj soustavy obecného školství v království českém od roku 1769-1895*. Praha: F. Kytka, 1897. 304 s. Str. 267.

¹⁰⁹ Zákon č. 62/1869. Zákon ze dne 1. 1. 1869, ustanovuje pravidla vyučování ve školách obecních.

¹¹⁰ Zákon č. 86/1929. Zákon ze dne 24. května 1929 o pomocných školách (třídách).

¹¹¹ Zákon č. 95/1948. Zákon o základní úpravě jednotného školství (školský zákon).

¹¹² Zákon č. 31/1953. Zákon o školské soustavě a vzdělávání učitelů (školský zákon).

jejich zástupci, popř. učitelská konference obecné školy, do níž dítě posledně chodilo. Úřední šetření a rozhodnutí o tom, jsou-li dány podmínky, aby dítě bylo vzato do pomocné školy, příslušelo odborné komisi, v níž zasedal mimo předsedy (obvodní či školní lékař), některý učitel pomocné školy, některý učitel veřejné školy obecné v místě a pokud to situace umožňovala, zástupce okresní péče o mládež.¹¹³

Povinnosti chodit do školy byly zbaveny jen děti postižené tělesnou nebo duševní chorobou, která činila jakékoli jejich školské vychovávání a vyučování zcela nemožným. Děti, školou povinné byly tedy ty, u kterých se bezpečně zjistilo, že jejich tělesný a duševní stav připouští, aby se dále vzdělávaly v obecné škole. O školní docházce a o trestání přestupků proti povinnosti školní platily tytéž předpisy, jako pro obecné školy.

V České republice bylo ve dvacátých letech 20. století asi 26 000 dětí duševně úchylných. Je dobré podotknout, že jde o společenský problém setrvávající dodnes a to ten, že tyto děti bývají často předmětem posměchu svého okolí, a jsou-li ponechány bez dozoru a podpory, vyrůstají z nich mnohdy i kriminálníci. Nemůže tedy být spor o tom, že řádná ústavní péče o takovéto děti byla nanejvýš nutná a potřebná.

Do čtrnácti let o ně pečovala pomocná škola, ale i poté je třeba se o děti dále starat. Kdo však přijal takového duševně úchylného hochy do učení nebo k jakékoliv práci? Víceméně žádný mistr, ani šéf. Z takovýchto dětí se pak stávají tuláci, kteří jsou odsouzeni k životní bídě. Tohoto problému si Plzeň byla vědoma, proto ve dvacátých letech na Lochotíně otevřela „Domov“, ústav pro duševně úchylné hochy, starší 14 let. Projekt začínal na skromných financích, jen třech tisících korun. Brzy však přispěla správa města Plzně,¹¹⁴ ta propůjčila pozemek i s budovou a zahradou, který obci odkázal lékař MUDr. Josef Tyl. Nebylo zde však zpočátku žádné vybavení. Přijato bylo osm chovanců, ač se sem hlásily děti z celé republiky a to z toho důvodu, že byl tento ústav v celé zemi jediný svého druhu. Postupně se rok po roku dokupovalo vybavení a zvyšoval se i počet chovanců. V roce 1930 zde bylo pětapadesát dětí. Vesměs hochů, ač nutnost dívčího oddělení v ústavu byla stejně naléhavá. S více dětmi přibyl jiný problém, nebyl dostatek potřebných místností. Roku 1932 proto došlo ke stavbě pavilonu, který takovým požadavkům vyhovoval, jeho náklady činily

¹¹³ *E-pravo.cz – Zákon ze dne 24.5.1929 o pomocných školách (třídách)* [online]. Dostupné z: <<http://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=4838&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>>. [cit. 2015-05-21].

¹¹⁴ *Domov. Kostincův ústav pro duševně úchylné v Plzni na Lochotíně*. Plzeň: Domov, 1937. 39 s. Str. 5.

48 000 Kč. Významně na tuto částku přispěl Okresní výbor v Plzni, bez něhož by ke stavbě vůbec nedošlo.¹¹⁵

S hospodářskou krizí přišel jiný problém, mnozí rodiče přestali platit výchovné chovanců, protože přicházeli o zaměstnání, a tak dary veřejnosti poklesly na minimum. V obytné vile se brzy tísnilo i se zaměstnanci šedesát osob. Zhoršily se hygienické podmínky, protože koupelna musela být přesunuta spolu s prádelnou do sklepa. Začala proto nová výstavba, se svolením Okresní péče o mládež, na dluh v částce 500 000 Kč, s plánem pro sto chovanců.

Celý domov nevznikal jen za podpory správy města Plzně, ale také pana prezidenta republiky, zemského úřadu v Praze, ministerstva sociální péče, ministerstva veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy, dále pak díky humánním korporacím a celé řadě příznivců-jednotlivců. Rozrostla se též péče o děti úchylné, ústav pro mrzáčky a „Domov“ pro děti duševně úchylné.¹¹⁶

8 Péče o postižené děti

Užívání termínu *jedinec s tělesným postižením* nemá dlouhé trvání. Vzniká až na začátku 20. století, a to v reakci na tehdejší kritiku dosud užívaného přízviska *mrzák*, *mrzáček*, *zmrzačelý*, tedy německy *Krüppel*.

Vztah společnosti k jedincům s tělesným postižením byl podmíněn danou oblastí či vrstvou společnosti, ve které se takový člověk nacházel. Byl omezován zejména výší inteligence svého okolí, morálkou a normami jeho komunity. Všeobecně byli již v minulosti chápáni jako neschopní v porovnání se svým okolím a proto společnost takováto individua vyčleňovala. Či jej zcela opustila. Rozhodně nebyla žádná nadměrná péče či starost o to, zda se dokázali sami o sebe postarat. O něčem, co by se dalo nazývat jako péče, se setkáváme až ve spojitosti s nadacemi, fondy, šlo tedy o péči charitativní, stát se nezapojoval. V průběhu 18. a 19. století ruku v ruce s industrializací začíná i počátek pozornosti takovýmto dětem. O jejich rehabilitaci, začlenění do běžného života a zapojení do pro ostatní zcela normálních úkonů. Rehabilitační péči snad nejhloběji zkoumal a zároveň i zrealizoval prof. MUDr.

¹¹⁵ Domov. *Kostincův ústav pro duševně úchylné v Plzni na Lochotíně*. Plzeň: Domov, 1937. 39 s. Str. 6.

¹¹⁶ Tamtéž, str. 8.

Rudolf Jedlička. Roku 1913 se MUDr. Jedličkovi podařilo završit svou několikaletou snahu otevřením *Jedličkova ústavu pro zmrzačené v Praze na Vyšehradě*.¹¹⁷

Všeobecně byly tedy děti s vadami, ať už tělesnými nebo psychickými společností opomíjeny. Dokládá o tom i fakt, že první ústav pro slabomyslné v Čechách datujeme až k roku 1871¹¹⁸. Je jednoznačně spojen se jménem Karla Slavoje Amerlinga¹¹⁹, který na vznik ústavu podal návrh spolku paní a dívek sv. Anny. Ústav byl pojmenován Ernestinum, po předsedkyni spolku Arnoštce Auersbergové a Amerling zde spolu s dalšími vychovateli dbal na to, aby se chovanci postupně stali samostatnými.

Posun a zlom v tomto odvětví následoval až století následujícího. Usnesení ministerstva z roku 1907 doporučovalo zřizovat ve větších městech pomocné třídy na náklady místních školních rad. Do této doby se bohužel o pomocných školách jen hovořilo. K uzákonění došlo teprve v roce 1923.¹²⁰ Byly vydány zákonem stanovené učební osnovy pro učitelské ústavy o výchově slabomyslných. Byly stanoveny podmínky přijetí do pomocných tříd a v dalších zákonech z roku 1925, 1928, 1929, 1930 a 1937 byly postupně upravovány veškeré aspekty spojené s vedením takovýchto učeben, žáků a učitelů jich učících. Nakonec se tak pomocné třídy objevovaly zcela samostatně, měly vlastní správu, vlastní budovu a jejich podstatnou součástí byla i dílna, zahrada a hřiště. Ty byly podstatné pro svou důležitost v přípravě žáků na život mezi lidmi. Občas byl přidružen útulek nebo internát. Roku 1936 bylo v Čechách 135 českých, 77 německých, na Moravě 75 českých a 31 německých pomocných tříd.¹²¹

¹¹⁷ ŠAFRÁNEK, Jan. *Vývoj soustavy obecného školství v království Českém od roku 1769-1895*. Praha: F. Kytka, 1897. 304 s. Str. 27.

¹¹⁸ *Dějiny péče o slabomyslné*. 21. svazek. Praha: Knihovna Úchylné mládeže, 1939. Vydal Spolek pro péči o slabomyslné v Praze. 55 s. Str. 17.

¹¹⁹ *Karel Slavoj Amerling (1807-1884)*. Lékař, přírodovědec, filozof, pedagog šířící u svých chovanců zejména zásady Komenského. Ředitel učitelského ústavu v Praze od roku 1848.

¹²⁰ *Dějiny péče o slabomyslné*. 21. svazek. Praha: Knihovna Úchylné mládeže, 1939. Vydal Spolek pro péči o slabomyslné v Praze. 55 s. Str. 49.

¹²¹ Tamtéž, str. 51.

Závěr

Záměrem práce o sirotcích bylo poukázat na jejich špatné sociální postavení. Na následky způsobené absencí reálné autority a podmínek, ve kterých musely děti žít. Obecně vzato mají dějiny sociálního zabezpečení poměrně krátkou historii. Sociální nesrovnalosti, jak jsme v práci zjistili, byly dlouho řešeny maximálně dobročinnou činností. Ta navíc nevykazovala známky systematičnosti a šlo spíše o pomoc jednorázovou, která moc velký efekt nepřinášela. V průběhu 19. století máme doklady dobrovolné činnosti již organizované. V Plzni vznikají první spolky jako Spolek malobranských husitů v Plzni, Krejcarový spolek aj. Lidumilové se shlukovali do takovýchto organizací za cílem opakované pomoci potřebným. V druhé polovině 19. století se na území České republiky již objevují i instituce podporované státem, což upravoval i školský zákon z roku 1869. Pěstounská péče nebyla vždy vhodnou variantou pro dítě. Děti byly často zneužívány a to nejen pracovně. Situace v různých městských sirotčincích na území dnešní republiky byla v průběhu našeho sledovaného období různá. A statistiky vyplývající ze sirotčince v Praze tak nelze srovnávat s těmi plzeňskými. Příběhy dochované v Archivu města Plzně jen odráží výše zmíněné. Děti po odchodu ze sirotčince nenacházely kýžené štěstí. Dostávaly se i do značně horších domovů, než ve kterém vyrůstaly. Utíkaly ze sirotčince, utíkaly z nových domovů. A ač si to město nepřálo, mnohé z nich zachránit nešlo. Tyto děti nacházely snazší být tím, za koho byly společností považované, než aby se snažily s tímto statutem něco dělat. Ztráta rodičů pro ně znamenala obrovský zásah do budoucnosti. Zásah, který motivoval jejich budoucí činy. I častou kriminální činností. Na druhou stranu byly ale i děti, kterých se ujali slušní lidé.

Jaké to tedy bylo pro ty, kteří vyrůstali bez rodičů? Rozhodně nesmírně těžké. Nemluvě o případech, kdy má občan Plzně víc jak pětičlennou rodinu a polovina z dětí pobývá v sirotčinci. Jak asi muselo ono dítě v sirotčinci závidět svým bratrům, že mají štěstí vidat svého otce každý den. A on sdílel ložnici s dalšími 20 sirotky a bratrem. Nepředstavitelné.

Z analyzovaných zdrojů lze tedy dojít k závěru, že k nárůstu chovanců sirotčince dochází nejvíce až po první světové válce. Dle grafů i tabulek v příloze můžeme spatřit vyšší počet odložených chlapců než dívek. To je zvláštní skutečnost, když vezmeme v potaz, že muži jsou fyzicky zdatnější než ženy a zastali by doma práci, kterou by dívka nikdy sama nezvládla. Tajemství toho, proč rodiče však často odložili raději chlapce, než dívku, jsme se v textu ale dozvěděli také. Rodiče často nutili své dcery nejen k žebrotě, ale i k prostituci. To

ostatně nebylo pouze problémem Plzně. Skutečnost, že děti byly zneužívány, je popisována v mnoha uvedených publikacích. Přes všechny plusy a minusy, které město pro tyto instituce, nadace a drobné fondy vytvářelo, nemůžeme opomenout, že nedostačující místnosti, nevhodné hygienické podmínky a nedostatek personálu v sirotčinci pro děti nebyly vhodným výchovným prostředím. Rozhodně toto prostředí nevyvolávalo stejné pocity jako hřejivé teplo domova. Stísněné prostory v důsledku nepřipravenosti města na určitý nárůst chovanců a minimální dozor způsobený právě zmíněným nedostatkem personálu a tím i nedostatkem vychovatelů. Je však třeba vyzdvihnout snahu města. Jeho oporu a chtíč s problémy něco dělat a řešit je. Poskytovat zdarma místnosti chudým, nadacím a dávat darem ročně tisíce, jen aby se děti měly líp. Zajímavé tedy zůstává to, jak se město aktivně zapojovalo do pomoci potřebným. A můžeme podotknout, že velice kladně. Byly vydávány peníze z městské pokladny, sledovány životy dětí i po jejich odchodu ze sirotčinců a je dochovaná i korespondence s městskou radou dokládající vděčnost dětí samotných. Dozvídáme se tedy mezi četnými a zdlouhavými tabulkami i něco, co velmi potěší. A to to, že se někdo staral. Měl zájem znát osudy a vývoj jejich života. Zda však byly vykonávány nějaké nápravy, pokud došlo k nekalostem, nevíme. Korespondence dochovaná v Archivu města Plzně totiž vypadá často až moc neuvěřitelně na to, abychom si mohli být jistí, že nebylo něco odstraňováno či upravováno. Občas se objeví nějaké výhrůžky nebo narážky na určitý problém, ale zdá se, že nedocházelo k žádné vážnější reakci, dokud problém neeskaloval do obrovských výšin. Uvedme si příklad chovanců, kteří se snažili uprchnout. A buďme upřímní, neměli to ani těžké, vždyť hlídač spal. Bylo by zajímavé mít možnost nahlédnout do této doby osobně a zjistit si, jak vše bylo. To je ale přeci jen pořád ještě science-fiction.

Doteď jsme hovořili o sirotcích a sirotčincích, tato práce však není pouze o nich. Být chudým nebylo vzácností. Mnozí úředníci i jiná povolání byla často tak mizerně placená, že rodiče nebyli schopni uživit své děti. Natož sami sebe. Problém chudoby je rozhodně stále aktuální. Čeho si ale můžeme všimnout, že bylo zamezeno zneužívání dětí k žebrotě. A jako bylo dříve běžnou součástí života jít po práci žebrať na ulici, dnes se s tímto jevem již téměř nesetkáváme. Rozhodně ne v takovém měřítku. Horší než pro rodinu, byla takováto situace pro svobodné matky. Obecně pro tuto skupinu existovalo v Plzni značné množství nadací a fondů. Soustředěny byly prostředky mezi vdovy, svobodné matky a matky se špatným finančním ohodnocením. Tabulky uvádějí, kolik obyvatel co dostalo, nikde však nenajdeme tabulku na to, abychom se dozvěděli, kolik matek nemělo vůbec šanci si o příspěvek zažádat. Že byly preferované osoby pocházející z Plzně, víme, ale jaké procento z nich vlastně

příspěvky dostalo? Finance města obecně jsou velmi dobře a detailně propracované. Chybí nám ale přehled pobírajících v poměru s celkovým součtem nahlášených svobodných matek, chudých rodin atp., což rozhodně nebude náhoda. Nadace v Plzni vzniklé, byly striktní i na to, kdo směl vůbec o pomoc požádat. Některé byly zaměřené pouze na muže, jiné pouze na ženy a setkáme se i s nadacemi zaměřenými na různé profese, které patřily k tzv. dnu spolčenosti. Setkáme se tak např. i s Nadací pro žákyně dívčího lycea města Plzně nebo Nadací Řemeslnické besedy v Plzni. Studentských nadací bylo nespočet, stejně jako chudinských a různých jiných. Jim nic vyčítat nelze. Často vznikaly z dobrovolných příspěvků řadových občanů Plzně. Někdy i příspěvků movitých za účelem zvýšení reputace. Je však nedocenitelné, co takové obnosy pro potřebné znamenaly.

V oblasti vzdělání je třeba shrnout, že na celém tehdejší území panovala netolerance vůči postiženým. Nikde téměř do 1. světové války neexistovala opora, domov, kde by byly řádně děti vychovávány. Dlouho se totiž ani nevědělo, jak s nimi nakládat. První ústav na našem území vznikl přeci jen až v 70. letech 19. století a do ústavy se včleňovaly pomocné třídy až ve století dvacátém. Na Lochotíně vznikl až ve 20. letech 20. století ústav zvaný *Domov*, který byl ve svých počátcích zaměřen pouze na postižené chlapce. Ač za pomoci prezidenta samotného, tak s velice nízkou kapacitou chovanců. Do *Domova* se tak dostal málokdo.

Vytyčený úkol jsme tedy splnili. Přes mohutnou zdrojovou banku je třeba říci, že ta často popisuje totožné údaje a to zejména tabulkového charakteru. Údaje jen opakují počty chovanců, kdo co městu daroval či kdo co od města požadoval. Pokuty, penále, daně. Náklady, náklady a zase náklady. To značně znesnadňuje hovořit více o institucích, popsat jak fungovaly, protože takovýchto dokladů máme jen pramálo. Jen hrstka z dochovaného se týká i poutavějších příběhů. Což je na jednu stranu velká škoda, ale zároveň je to i pochopitelné.

Summary

The goal of this work was not only to quote all sources to demonstrate what did the Pilsen do for their inhabitants. The vision was to show the context, the background where The Poor lived to the reader. The surroundings which were forming and raising them. Also the impact of it. We also partly payed attention to the economic growth and the health care in Pilsen.

This work is divided to eight chapters and many smaller parts which are more specific. The city of Pilsen was in correspondence with many towns who asked them for help and advices. It was truly interesting to read stories about people which, thanks to that, are not just names. The help from the citizens and the town itself was huge and shows us that even without family the Poor one could count on someone else who helped them. And it was not just about material help or experiences they gave to them. There are hundreds of sources in the Archive of the City of Pilsen. The basic goal was achieved and we can only hope to have a chance to read more about it.

Seznam použité literatury a pramenů

Badatelna Archivu města Plzně

Archiv města Plzně, fond Sirotčinec, karton 556, signatura 297/I/1904, inv. č. 2086, Žádost o vydání úspor z doby pobytu v sirotčinci.

Archiv města Plzně, fond Sirotčinec, karton 900, signatura 414/II/1901, inv. č. 9679, Nadace dobročinných spolků – ochrana a výchova dětí městského sirotčince.

Archiv města Plzně, fond Různé záležitosti týkající se chudého lidu, karton 536, signatura 25/I/1902, inv. č. 1664.

Archiv města Plzně, fond Sirotčinec města Plzně, karton 727, signatura 25/I/1924, inv. č. 5824, Různé.

Archiv města Plzně, fond Sirotčinec, karton 600, signatura 25/I/1912, inv. č. 3434, Sirotčinec - různé spisy.

Archiv města Plzně, fond Sirotčinec, karton 565, signatura 25/I/1906, inv. č. 2324, Sirotčinec - finanční záležitosti, žádosti o místa aj.

Archiv města Plzně, fond Chudobinec, karton 458, signatura 2/I/1889, inv. č. 565, Chudobinec a příspěvky pro chudé 1890-1893.

Archiv města Plzně, fond Sirotčinec, karton 536, signatura 25/I/1902, inv. č. 1664, Sirotčinec – peněžní odkazy, různé.

Archiv města Plzně, fond Sirotčinec, karton 552, signatura 271/I/b/1904, inv. č. 2067, Městský sirotčinec – ustanovení dozorcí osobnosti nad sirotčincem.

Archiv města Plzně, fond Sirotčinec, karton 549, signatura 25/I/1904, inv. č. 1947, Sirotčinec - Příspěvek Měšť. pivovaru v Plzni.

Archiv města Plzně, fond Sirotčinec, karton 538, signatura 121/I/1902, inv. č. 1713, Jan Ferus, chovanec městského sirotčince.

Archiv města Plzně, fond Nový chudobinec, karton 578, signatura 2/I/1908, inv. č. 2671.

Archiv města Plzně, fond Dražební pronájem pozemků náležejících chudobinci sv. Máří Magdaleny v obci Doubravce ležících, karton 1167, signatura 19/VI 1908, inv. č. 20883.

Archiv města Plzně, fond Sirotčinec, karton 552, signatura 149/I/1904, inv. č. 2005,
Poděkování za peněžité dary pro městský sirotčinec, chudobinec.

Archiv města Plzně, fond Sirotčinec, karton 549, signatura 25/I/1904, inv. č. 1947, Sirotčinec
– příspěvek Měšť. pivovaru v Plzni.

Archiv města Plzně, fond Městský sirotčinec, karton 557, signatura 25/I/1905, inv. 2136,
Městský sirotčinec – poděkování za dárek, příspěvky aj.

Archiv města Plzně, fond Městský sirotčinec, karton 625, signatura 25/I/b1915, inv. č. 4301,
Sirotčinec v Plzni – dary.

Literatura

BĚLOHLÁVEK, Miloslav. *Státní oblastní archiv Plzeň: Průvodce po fondech a sbírkách*.
Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1987. 476 s.

BĚLOHLÁVEK, Miloslav: *Inventář Čechie, spolek pro péči o sirotky a vdovy po čs.
legionářích města Plzně, 1919 – 1939*. Plzeň, 1964.

Dějiny péče o slabomyslné. 21. svazek. Praha: Knihovna Úchylné mládeže, 1939. Vydal
Spolek pro péči o slabomyslné v Praze. 55 s.

Domov. *Kostincův ústav pro duševně úchylné v Plzni na Lochotíně*. Plzeň: Domov, 1937. 39
s.

HALÍŘOVÁ, Martina. *Sociální patologie a ochrana dětství od dob osvícenství do roku 1914*.
Pardubice: Univerzita Pardubice, 2012. 282 s.

Chudinství v království českém na počátku XX. století. Svazek XIII. Praha: Knihotiskárna
Zmatlík a Palička, 1908. 404 s.

KÁRNÍKOVÁ, Ludmila. *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754-1914*. Praha:
Nakladatelství ČSAV, 1965. 401 s.

KLEČÁKOVÁ, Stanislava. *Ženská kriminalita v ulicích menšího města*. In *Zločin a trest v
české kultuře 19. století*. Praha: Academia, 2011. 391 s. ISBN 978-80-200-1900-4 391.

Kolektiv. *Dějiny Plzně II, Od počátku do roku 1788*. Plzeň: Západočeské nakladatelství v Plzni, 1967. 354 s.

KŘÍŽ, František. *Město Plzeň: přehled složení a činnosti obecní správy za léta 1925-1928*. Plzeň: Město Plzeň, 1929. 615 s.

MACHAČOVÁ, Jana – MATĚJČEK, Jiří. *Nástin sociálního vývoje v českých zemích 1781-1914*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2010. 494 stran.

MACHAČOVÁ, Jana – MATĚJČEK, Jiří. *Studie k sociálním dějinám 19. století, 4. díl*. Opava: Slezský ústav ČSAV v Opavě, 199. 331 s.

MASARYK, T.G. *Otázka sociální: základy marxismu sociologické a filosofické*. Praha: J. Laichter, 1898. 701 stran.

Město Plzeň: Přehled složení a činnosti obecní správy za léta 1919-1924. Plzeň: Dělnické družstvo tiskárenské v Plzni, 1925. 532 s.

Ochrana chudé mládeže škoře odrostlé: přednáška paní Marie Červinkové-Riegrové v Občanské besedě na Smíchově dne 8. prosince 1887. Praha: M. Červinková-Riegrová, 1888 (F. Šimáček). 42 s.

Ottův slovník naučný. Díl 21., R(Ř). Praha: J. Otto, 1904. 1072 s.

SLAMĚNÍK, I., VÝROST, J. *Aplikovaná sociální psychologie I*. Praha: Portál, 1998. 383 s.

Státní oblastní archiv Plzeň. *Východočeský sborník. Vývoj péče o sirotky v Čechách a Okresní sirotčinec v Pardubicích do roku 1914*. Východočeský sborník historický 20/2011.

ŠAFRÁNEK, Jan. *Vývoj soustavy obecního školství v království českém od roku 1769-1895*. Praha: F. Kytka, 1897. 304 s.

Zpráva jednatelská a pokladní za rok 1915 a 1916, podaná ve valné schůzi dne 17. února 1917. Plzeň: Okresní komise pro ochranu dětí a péči o mládež, 1917. 22 s.

Zpráva obce král. města Plzně o činnosti správy obecní od roku 1897. Plzeň: Nakladatelství obce Plzeňské, 1900. 579 s.

Stati ve sbornících

DOUŠA, Jaroslav. Střelba do dětí v Plzni roku 1918 - nepotrestaný zločin. In *Zločin a trest v české kultuře 19. století*. Praha: Academia, 2011. 391 s. ISBN 978-80-200-1900-4. S. 89-93.

KLEČÁKOVÁ, Stanislava. Ženská kriminalita v ulicích menšího města. In *Zločin a trest v české kultuře 19. století*. Praha: Academia, 2011. 391 s. ISBN 978-80-200-1900-4 391. S. 171-181.

Periodika

ANDERLE, Karel. Žebravé děti. *Český deník*. 1919, roč. 4, č. 95, s 5-6.

Organizované sociální služby v Plzni mají bohatou historii. *Radniční listy*. Březen 2014, ročník XIX., str. 5.

Internetové zdroje

E-pravo.cz – Zákon ze dne 24. května 1885 o robotárnách a polepšovnicích [online]. Dostupné z: < <http://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=352&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>>. [cit. 2015-05-20].

E-pravo.cz – Zákon ze dne 24.5.1929 o pomocných školách (třídních) [online]. Dostupné z: < <http://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=4838&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>>. [cit. 2015-05-21].

Plzeňský deník - Žebráky ne, pouliční umění ano [online]. Dostupné z: < <http://plzensky.denik.cz/nehody/zebraky-ne-poulicni-umeni-ano-20151215.html> >. [cit. 2016-4-12].

Spolek neslyšících Plzeň – Historie [online]. Dostupné z: < <http://www.spolek-neslysicich-plzen.wz.cz/historie.html> >. [cit. 2015-05-20].

Bakalářské a diplomové práce

SKALOVÁ, Lucie. *Ženské spolky a kluby v západočeském kraji*. Plzeň, 2012. 72 s. Bakalářská práce na Filozofické fakultě Západočeské univerzity v Plzni na katedře Historických věd. Vedoucí bakalářské práce Mgr. Václav Fronk, Ph. D.

Příloha

Seznam příloh

Příloha č. 1	I
Příloha č. 2	II
Příloha č. 3	III
Příloha č. 4	IV
Příloha č. 5	VI
Příloha č. 5	VII
Příloha č. 7	VIII
Příloha č. 8	IX
Příloha č. 9	X
Příloha č. 10	XI
Příloha č. 11	XII
Příloha č. 12	XIII

Příloha č. 1

Sirotčinec v Resslově ulici.¹²²

¹²² *Proměny – Resslova ulice 13. Dům městského sirotčince* [online]. Dostupné z: <<http://promeny.viareality.cz/PlaceChanges/Details/634>>. [cit. 2015-06-01].

Příloha č. 3

Náklady na vedení sociální péče pro rok 1925.¹²⁴

	Potřeba	Úhrada	Schodek	Přebytek
Správní výlohy	513 348	654	512 694	/
Ústav chudých	529 163	183 179	345 984	/
Ústav zaopatřovací	599 781	87 496	512 285	/
Chudobinec (Pražské předměstí, 13)	11 942	350	11 592	/
Péče o mládež	134 435	780	133 655	/
Péče o nezaměstnané	142 400	92 400	50 000	/
Sirotčinec	124 941	32 499	92 442	/
Fond P. Houšky	34 294	34 294	/	/
Fond chud. Sv. Máří Magdaleny	21 383	21 383	/	/
Fond Kautetzkých	16 191	22 443	/	6 252
Fond Jana Rychtářika	2 988	919	2 069	/
Ubytování chudých mimo chudobince	5 572	/	5 572	/
Nouzové ubytování	175 386	90 313	85 073	/
Příspěvky k dobročinným účelům v Plzni	226 000	/	dohromady	/
Příspěvky k dobročinným účelům mimo Plzeň	4 000	/	230 000	/
Celkem	2 541 824	655 710	1 981 366	6 252

¹²⁴ KRÍŽ, František. *Město Plzeň: přehled složení a činnosti obecní správy za léta 1925-1928*. Plzeň: Město Plzeň, 1929. 615 s. Str. 257.

Příloha č. 4

Přesný přehled chovanců za dobu fungování Sirotčince v Plzni v letech 1883-1928.¹²⁵

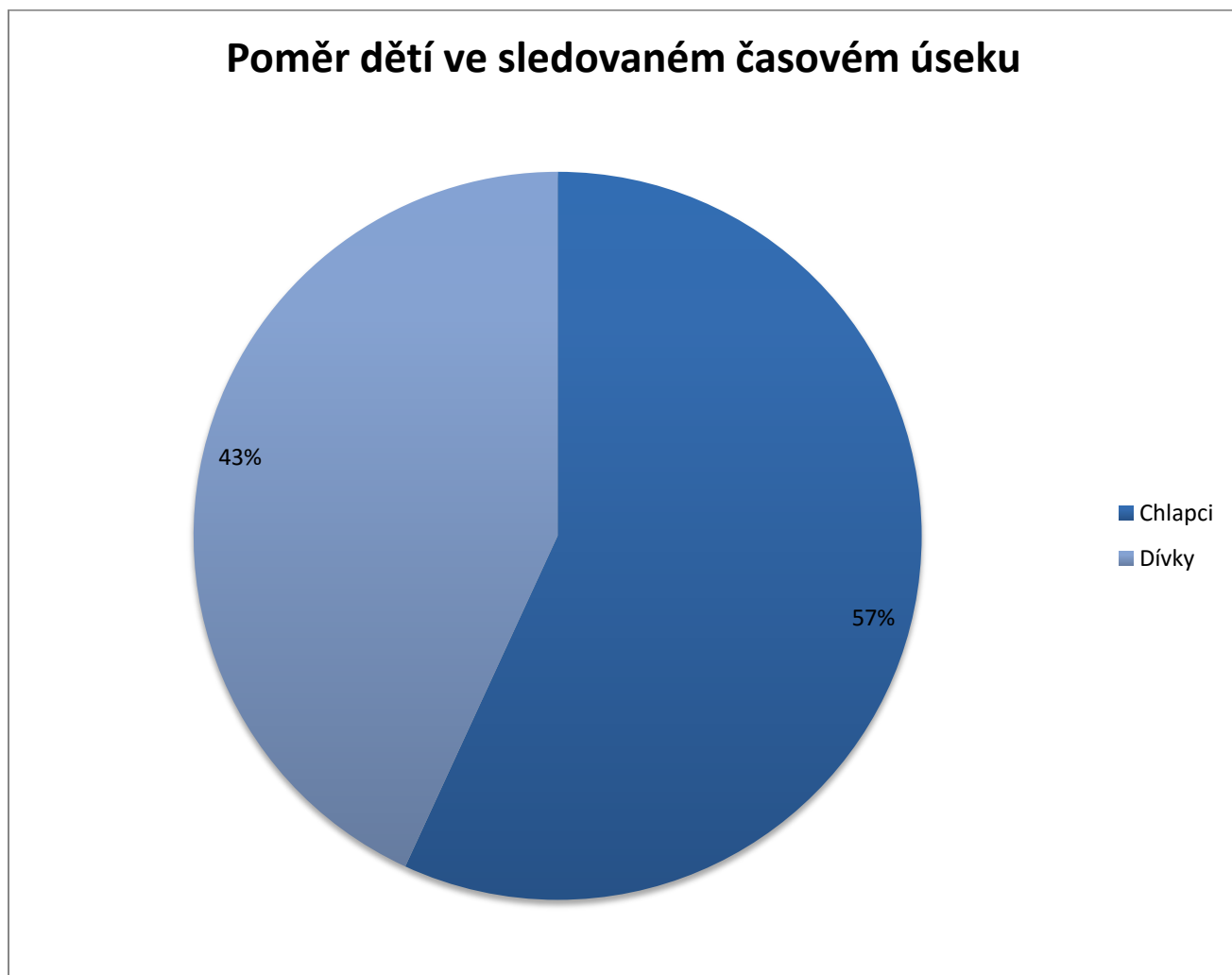
Počet chovanců za dobu trvání Sirotčince

Rok	Hochů	Dívek	Celkem
1883	5	4	9
1884	10	5	15
1885	11	6	17
1886	12	7	19
1887	12	6	18
1888	11	8	19
1889	13	9	22
1890	14	10	24
1891	18	12	30
1892	21	13	34
1893	17	16	33
1894	17	13	30
1895	18	14	32
1896	20	14	34
1897	20	14	34
1898	16	14	32
1899	16	14	32
1900	9	13	22
1901	11	14	25
1902	15	19	34
1903	20	18	38
1904	23	22	45
1905	18	18	36
1906	22	18	40

¹²⁵ KRÍŽ, František. *Město Plzeň: přehled složení a činnosti obecní správy za léta 1925-1928*. Plzeň: Město Plzeň, 1929. 615 s. Str. 341.

1907	24	16	40
1908	27	16	43
1909	27	21	48
1910	25	18	43
1911	26	23	49
1912	20	18	38
1913	19	15	34
1914	14	13	27
1915	20	14	24
1916	24	20	44
1917	26	17	43
1918	28	14	42
1919	23	16	39
1920	20	9	29
1921	17	26	43
1922	20	20	40
1923	20	20	40
1924	27	14	41
1925	33	14	47
1926	37	35	72
1927	46	31	77
1928	47	21	68

Příloha č. 5

Příloha č. 6

Náklady na vydržování chovance za rok 1897-1899.¹²⁶

	celé zaopatření ročně	na stravu/denně
1897	106 zl.	10 kr
1898	106 zl.	12 kr
1899	129 zl.	14 kr

¹²⁶ *Zpráva obce král. města Plzně o činnosti správy obecní od roku 1897.* Plzeň: Nakladatelství obce Plzeňské, 1900. 579 s. Str. 429.

Příloha č. 7

Panský mlýn po adaptaci na městský chudobinec.¹²⁷

¹²⁷ KRÍŽ, František. *Město Plzeň: přehled složení a činnosti obecní správy za léta 1919-1924*. Plzeň: Nákladem města Plzně, 1925. 532 s. Str. 297.

Příloha č. 8

Přehled podporovaných osob v letech 1897-1899.¹²⁸

	Podporování stale			Podporování dočasně			Celkově		
	Muži	ženy	Celkem	muži	Ženy	Celkem	muži	ženy	celkem
1897	153	498	651	79	134	213	232	632	864
1898	153	491	644	70	161	231	223	652	875
1899	152	516	668	77	136	213	229	652	881

¹²⁸ *Zpráva obce král. města Plzně o činnosti správy obecní od roku 1897.* Plzeň: Nakladatelství obce Plzeňské, 1900. 579 s. Str. 421.

Příloha č. 9

Podporované děti osiřelé nebo opuštěné v letech 1897-1899.¹²⁹

	Celkem	Kluci	Děvčata	Náklady celkem
1897	240	103	87	6263 zl.
1898	218	99	119	5624 zl.
1899	204	101	103	5310 zl.

¹²⁹ *Zpráva obce král. města Plzně o činnosti správy obecní od roku 1897.* Plzeň: Nakladatelství obce Plzeňské, 1900. 579 s. Str. 421.

Příloha č. 10

Počet ubytovaných chudých.¹³⁰

	č. p.	Umístění	mužů	žen	celkem	dětí
Chudobinec	8	Saské předměstí	13	52	65	/
	183	Pražské předměstí	12	37	49	/
Domek	13	Pražské předměstí	7	6	13	/
	127	Saské předměstí	3	3	16	10
	136	Saské předměstí	7	8	39	24

¹³⁰ Zpráva obce král. města Plzně o činnosti správy obecní od roku 1897. Plzeň: Nakladatelství obce Plzeňské, 1900. 579 s. Str. 422.

Příloha č. 11

Chudinský fond.¹³¹

Chudinský fond sv. Martina obnášel:	Výsledek roku					
	1897		1898		1899	
	zl.	kr.	zl.	kr.	zl.	kr.
V státních dluhopisech	5.960	-	5.960	-	5.960	-
U soukromníků knihovně zjištěno	306	83	306	83	264	83
V občanské záloze uloženo	3.298	38	3.311	65	3.311	65
Na hotovosti koncem roku	22	16	5	50	48	44
Úhrnem	9.587	38	9.603	98	9.624	92
Vlastní příjmy obnášely	406	90	404	52	404	6
Skutečné výdaje	376	52	387	92	383	12
Dle toho obnášel přebytek	30	38	16	60	20	24
Výdaje na účet chudinského fondu sv. Martina jeví se následovně:						
Peněžní příspěvky	307	20	317	40	307	80
Náklad na palivo	66	80	68	-	72	80
Plat nadační	2	52	2	52	2	51

¹³¹ KRÍŽ, František. *Město Plzeň: přehled složení a činnosti obecní správy za léta 1925-1928*. Plzeň: Město Plzeň, 1929. 615 s. Str. 428.

Příloha č. 12

Přehled předvedených dětí.¹³²

Počet let	Počet dětí celkově	Chlapců	Dívek
12	101	92	9
13	71	66	7
14	82	71	11

¹³² ANDERLE, Karel. Žebravé děti. *Český deník*. 1919, roč. 4, č. 95, str. 6.